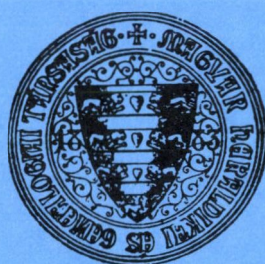

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HATVANHETEDIK KÖTET
1994/3. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MCMXCIV

E számunk szerzői

Baják László múzeológus (Magyar Nemzeti Múzeum)
Csapó György, nyugdíjas, mezőgazda (Budapest)
Deák Varga József, nyugdíjas, mérnök (Nagybajom)
Érszegi Géza, dr. főtanácsos (MOL)
Nyáry Zsigmond dr., nyugalmazott statisztikus (Budapest)
Nyulásziné Straub Éva dr., főosztályvezető (MOL)
Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
főtitkára (ELTE BTK)
Pekár Zsuzsa, nyugdíjas, tudományos kutató (Budapest)
Rainer Pál, régész múzeológus, Laczkó Dezső Múzeum (Veszprém)
Soós Ferenc, csoportvezető, AB Egon Ált. Bizt. Rt. (Budapest)
Vajay Szabolcs dr., a Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének
tiszteltbeli elnöke (Svájc)

TURUL

LXVII. évfolyam

1994/3. füzet

Szerkesztik: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, s nem küldjük vissza.

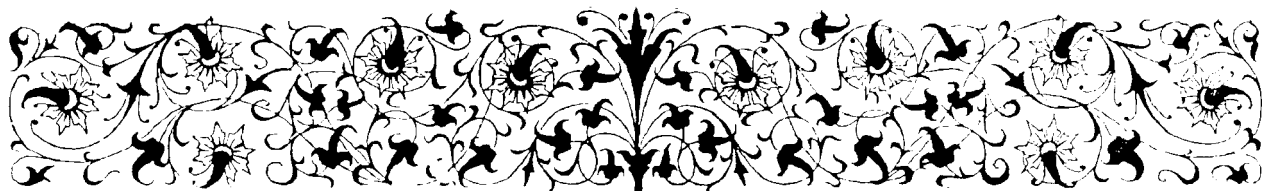
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai kivitelezés: Agapé Kft. Szeged

Felelős vezető: Harmath Károly

ISSN 1216 -7258

I. ÉRTEKEZÉSEK ÉS ÖNÁLLÓ CIKKEK

AZ OSZTROLUKAI OSZTROLUCZKY CSALÁD TÖRTÉNETE

A család története IV. (Kun) László királyunk uralkodásának idejéig vezethető vissza.

A családi irattár 1346 és 1599 közötti időből 142 dokumentum másolatát tartalmazza,¹ melyek visszautalnak egészen a XIII. századig. IV. (Kun) László király az 1270-es években hívének, Zyma (Zyman) de Osztrolukának nemességet és birtokot adományozott a Zólyom megyei Osztroluka faluban.

A legrégebb adatok 1280-ból maradtak fenn, amikor IV. (Kun) László király Osztroluka (Zólyom vármegye) határának egy, már régebben neki adományozott részének birtoklásában megerősíti hívét Zyma (Zyman) hisztriót.²

A rákövetkező évek során számos bonyolult pereskedés zajlott Osztroluka egyes részeiért a környékbeli családok között, míg végül 1286-ban Henth de Zain és Tamás nevű testvére, kik Osztroluka másik részét birták, a fent nevezett Zyma jelenlétében és hozzájárulásával, az esztergomi káptalan közvetítésével, 50 arany márkáért örök áron eladták Otho de Kracsónak.³

Időközben Tamás váci püspök Zyma hisztriót adománybirtokából erővel kiszorította, de 1289-ben – a püspök elhalálása után – IV. László király Zyma de Osztrolukának az előbb adományozott jószágot újból visszaszármaztatta, a birtokhatárokat is kijelöltette.

Rövidesen viszályok támadtak az Osztroluka határában fekvő birtokért, amely olyan megegyezéssel végződött, amelynek értelmében Zyma utódai Osztrolukai Othó örököseinek a vitás birtokrészt visszaszolgáltatták.⁴

Ám ez a kibékülés sem volt tartós. Ugyanis a fent említett Othó utóda, János de Osztroluka, 1356-ban pert kezdeményezett a sági konvent előtt Osztroluczky Mykó és Péter ellen. Mykó és Péter 1357-ben oltalomlevelet eszközölt ki Othó János nevű fia és Osztrolukai Tamás ellen.⁵

1358-ban a fent említett Zyma de Osztroluka unokái: Gunda, Erzsébet, Klára, Helena és Margaretha a leánynegyed természetben való kiadatása iránt kértek intézkedést a garamszentbenedeki konvent közbenjárásával. A leánynegyedet ki is hasították.⁶ A legutóbbi időkig fennmaradt Gundapuszta név a leányok egyikének, Gundának nevéhez fűződik. Abban az időben a későbbi Osztroluka „Felső Osztroluká”-nak neveztetett, míg a gundai rész a „Kisdéd Osztroluka” nevet viselte, és külön kis községet képezett a Garam partján⁷ mindaddig, amíg a XVI. század során egy török betörés el nem pusztította, és fel nem égette.

A periratokból nem tűnik ki, vajon a két egymással pereskedő vonal megalapítói – a nemesség- és birtokszerző Zyma de Osztroluka és az osztrolukai birtok másik részét 1286-ban megszerző Nicolaus fia, magister Oth de Osztroluka – rokonok voltak-e, azonban megállpítható, hogy Oth alias Kracsó unokája: Dionysius de Osztroluka 1358-ban vagy 1360-ban feleségül vette Zyma de Osztroluka unokáját: Elisabethát. Ugyanabban az időben Zyma másik unokája: Gunda, Georgius de Osztroluka felesége lett.⁸ 1457-ben V. László király Osztrolukát és Gondafalvát Demeternek adományozta.

Mind Zyma, mind Nicolaus vonalán, majd a két egyesült vonalon is számos utódot találunk a régi

családi táblázatokon,⁹ azonban napjainkig csak az Oth – Nicolaus – Dionysius vonalat sikerült követni.

Dionysius fia Ladislaus, ennek fia Demetrius, kinek nem maradván fia, két leányát: Elisabethát és Dorotheát fiúsította.

Elisabetha férje, Georgius de Lukawitza, 1512 és 1518 között Zólyom vármegye alispánja. Felesége birtokán telepedett le és ezért a továbbiakban de Osztroluka néven szerepelt.

A fentiek szerint a napjainkban élő Osztroluczky család a XIV. században két de Osztroluka vonal egyesüléséből, majd a XVI. században a fiúsított Osztroluczky Erzsébet és Lukawiczay György házasságából származik.

Osztroluczky Erzsébetnek és Lukawiczay Györgynek fia Boldizsár 1540 és 1549 között Zólyom vármegye alispánja volt. I. Ferdinánd királytól 1561-ben új adományt nyert Urpinra és Budicskára. Újabb állomás a család vagyoni gyarapodásában. Ezt követően a család szinte minden nemzedékben adott Zólyom vagy Trencsén megyének tisztségviselőt.

Boldizsár nyolc gyermeke közül I. Menyhért (1549–1612) az ismert vonal folytatója; 1585-ben Zólyom, 1607-ben Nógrád vármegye alispánja volt. – Felesége balogi Baloghy Katalin. – Fivére Gáspár 1559-ben I. Ferdinánd királytól újabb adományban részesült. I. Menyhért fia II. Menyhért (kb. 1600–1649) Zólyom vármegye követe volt 1635–1637-ben. – Első felesége gyürki Gyürky Zsuzsanna; a második majtényi Majthényi Mária, akivel 1640-ben rendelkeznek vagyonuk örökléséről.

Az osztrolukai kastélyt II. Menyhért építtette 1636-ban. Kalandozó török csapatok több ízben

megostromolták és felégették. Utolsó lakója Miklós volt 1947-ben bekövetkezett haláláig.

II. Menyhért és Gyürky Zsuzsanna fia Boldizsár (kb. 1630–1705) és testvére Kata 1650-ben és 1653-ban osztályos egyezsége léptek. – Boldizsár felesége giczi, assakürthi- és ablanczkürti Gyhczy Mária (†1720 előtt) volt.

Boldizsár fia Pál (kb. 1675–1740) 1725-ben háztárkiigazítást kért Vengher Éva ellen. – 1729-ben nádori adományt nyert a Nógrád vármegyei Felső-Petényre és Szalókra.¹⁰ Első felesége balogi Baloghy Erzsébet, a második pedig palásti és keszlőci Palásthy Júlia volt

Boldizsár és Ghyczy Mária másik fia János, 1710-ben Pest vármegye alispánja. Felesége, Justh Judith 1683-ban királyi adományt nyert Aszódra.¹¹ Judith nevű lányuk Podmaniczky Jánoshoz ment feleségül. Az ő örökrészeként került az aszódi uradalom és kastély a Podmaniczky család tulajdonába, akik ettől kezdve használták az „aszódi” előnevet. Az aszódi kastélyon ma is egymás mellett látható az Osztroluczky és a Podmaniczky címer.

Pálnak Baloghy Erzsébettől négy gyermeke született: István, Adám, valamint két leány. Mindkét fivér Osztrolukán lakott, ahol utódaik még kb. másfél évszázadig laktak együtt.

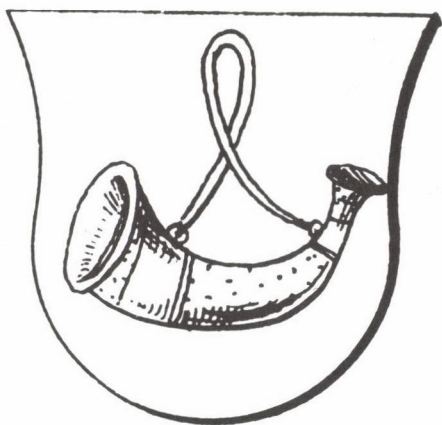
István vonaláról csak kevés adat maradt fenn, tény azonban, hogy dédunokája, Imre táblabírói

Osztroluka

Podmaniczky Jánosné
született Osztroluczky Judit

Az eredeti OsztróLuczky címer

hivatalos iratait még 1847-ben és 1855-ben is OsztróLuczkról keltezte.¹²

Az általunk ismert vonal fennmaradása Ádám (1696–1763) nevéhez fűződik. – Felesége Zsolnay (Zolnay) Anna (1703–1768).

Fiúk Sándor (1734–1777), akinek felesége gosztonyi és krencsi Gosztonyi Erzsébet (†1800) volt. Öt gyermekük született: Lajos és a kiskorában elhalt Zsigmond, valamint három lány.

Lajos (1772–1813) Zólyom vármegye táblabírája és országgyűlési követe a XIX. század elején. Három helyen is tartott háztartást: OsztróLuczán, Nemes-Podhragyon és Pozsonyban.¹³ Végrende-

OsztróLuczky Lajos – 1772–1813

A bővített OsztróLuczky címer

tében úgy intézkedett, hogy halála után OsztróLuczka Miklóssé legyen, Gusztáv pedig Nemes-Podhragy. A Nógrád vármegyei és a Nyitra vármegyékben fekvő csermendi jószágot pedig osztatlanul birtokolják.¹⁴

OsztróLuczky Lajos felesége br. Rothschild Lujza (1773–1810), br. Rothschild Zsigmondnak, Mária Terézia királynő hadvezérének leánya. Rothschild Zsigmond 1759. november 20–21-én döntő szerepet játszott a Dreztától 20 km-re délre fekvő Maxen melletti győzelemben. A maxeni győzelem elismeréseként Mária Terézia királynő Rothschildöt a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjével tüntette ki és ezredessé, majd tábornokká nevezte ki, végül pedig bárói ranggal jutalmazta.¹⁵

OsztróLuczky Lajos elsőszülött fia, Miklós (1797–1872) Zólyom vármegye alispánja, a Legfelsőbb Semmitőszék bírása, és Gusztáv 1853. december 24-én még osztatlanul bírták OsztróLuczka, Gunda-Pusztá, Lukawica, Bacur és Budicska Zólyom vármegyei, valamint Prandorf Hont vármegyei birtokukat, ahol 1849-től kezdve már I. Géza gazdálkodott.

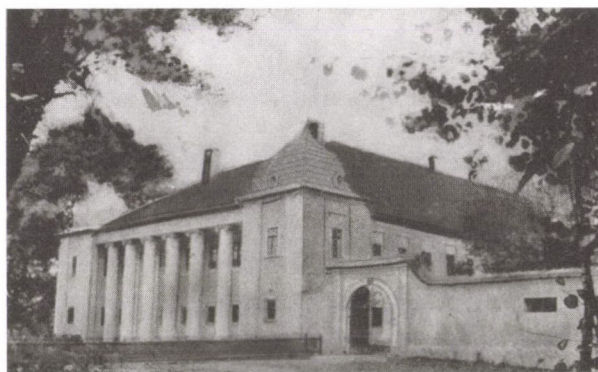
Abban az időben báró Podmaniczky László leányának, Magdalénának, OsztróLuczky Géza menyasszonyának, házasságkötése utánra birtokába adja a Nógrád megyei Daróczy-pusztát és a kökényesi részjószágot azzal a kikötéssel, hogy magvaszakadtuk esetén az OsztróLuczky birtokok az illető és a Gosztonyi, a báró Podmaniczky birtokok pedig a Podmaniczky családra szálljanak

vissza, ami az utóbbi birtokok esetében meg is történt.¹⁶ Osztroluczky Miklós felesége gosztonyi és krencsi Gosztonyi Erzsébet (1798–1867). – Két gyermekük született: Géza és Etelka (Adél).

Osztroluczky Gusztáv (1800–1862) örökrésze Nemes-Podhragy (Pod-hradom) falu volt, amely Beczkó várának tartozéka. A podhragyi kastélyt a Prileszky család építtette a XVII. században. – Nemes-Podhragy a nemes-podhragyi Podhradszky, a regőczy és krpelláni Huszár, a prileszi Prileszky és a br. Rothschild családok egymást követő birtoklása után, 1810-ben, anyai örökségként lett Osztroluczky Gusztáv tulajdonává.

Etelka (1828–1853) a podhragyi kastélyban lakott nagybátyjánál, a fentebb említett Gusztávnál, aki az ottani evangélikus egyház felügyelője volt. Stur Sámuel káplán és fivére Lajos szlovák politikus, a szlovák irodalmi nyelv és irodalom megújítója gyakori vendége volt házuknak. Utóbbi a szlovák nyelvre tanította Etelkát. A fiatalok házasságára nem került sor Osztroluczky Etelkának 22 éves korában bekövetkezett halála miatt. Ezeket az eseményeket örökítette meg Zubek Lajos 1957-ben megjelent, „Osztroluczky Adél tavasza” című szlovák nyelvű regényében, amely a podhragyi Osztroluczky kastélyban játszódik.¹⁷

I. Géza (Geiza) (1819–1884) Zólyom vármegye főjegyzője. Első felesége br. podmanini Podmaniczky Magdolna, kitől 10 év alatt nem született gyermeke, ezért 1864-ben elváltak és – a fentebb

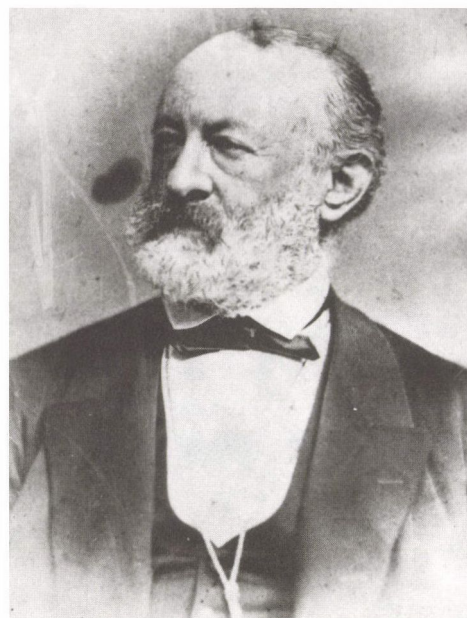
Podhragy

említettek szerint – felesége birtokai visszaszálltak a Podmaniczky családra. – I. Géza második felesége sóshartyáni Huszágh Etelka (1843–1920). – Két fiúk született: Miklós és Géza.

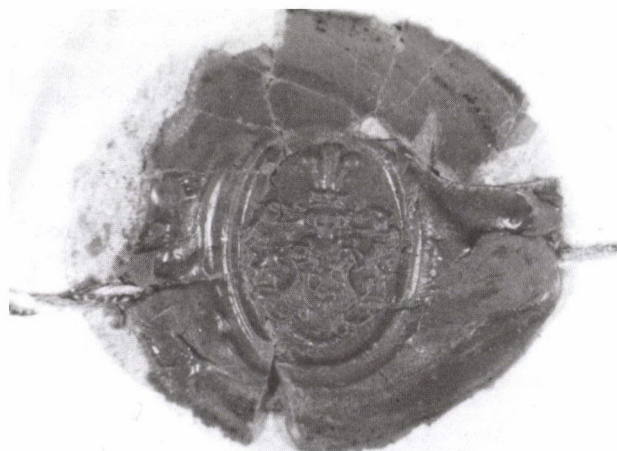
Miklós (1867–1947) Zólyom vm. főispánja a század elején. Kritikai cikket írt az első világháborúról.¹⁸ Nem nősült meg. Átvette az Osztroluczky, Budás (Budicska), Lukócza (Lukawitza) határában levő birtokokat. A felsorolt birtokok összértéke 280.000 forint volt. Ennek folytán Osztroluczky Miklós kifizetett fivérének, Gézának 140.000 forintot. Ezen felül Géza nővérével, Erzsébettel együtt birtokolták a Trencsén megyei földeket és erdőket.¹⁹

Osztroluczky Etelka (Adél) 1828–1853

Osztroluczky Geiza (1819–1884)

Osztroluczky Miklós címerpecsétje végrendeletén
1943. szeptember 16.

Osztroluczky Miklós 1943-ban végrendelkezett, melyben

- a) magyarországi birtokait fivére fiára, Pálra hagyta;
- b) a csehországi birtokokat fivérének unokája, ifj. Miklós örökölte;
- c) a Kazár község határában levő birtokot és erdőt elsőszülötti hitbizománynak rendelte;
- d) ugyancsak elsőszülötti hitbizománnyá rendelte alakítani – ha a törvény ezt lehetővé teszi – a

szlovákiai Osztroluka, Bacurovo és Lukavica községek területén fekvő birtokokat is.²⁰

I. Géza másodszülött fia II. Géza (1869–1952), 1903-ban a Lipót Rend lovagja. A fivérek 1895. szeptember 4-i megegyezéssel megszüntették addigi birtokközösségüket²¹ a fentebb mondottak értelmében. – Géza volt a család utolsó Podhragyon lakó tagja. Jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben, a gazdasági tanulmányokat Halleban és Hohenheimben végezte. 1897–98-ban körülvutazta a világot. Hosszabb időt töltött Indiában, Japánban, Kínában és az Amerikai Egyesült Államokban. 1899-ben, 30 éves korában kinevezték Trencsén vármegye főispánjává. E tisztségét 1905-ig töltötte be. 1914-ben Zsolna város díszpolgárává választotta, majd polgári érdeméért a Hadikereszt I. osztályával tüntették ki.²²

II. Géza fia Pál (1902–1966) anyja ecsegi birtokán, Nógrád megyében élt. Felesége Wekerle Antónia (1909–1994), Wekerle Sándor, Ferenc József, majd IV. Károly királyok miniszterelnökének leánya. – Három gyermekük született: Klára (1931-, Csapó Györgyné), Gabriella (1935-, Beniczky Ferencné, majd Mihályi Györgyné), és Miklós (1940-).

Miklós (1940-) építésmérnök. – Felesége banschlotti Schell Gabriella (1941-), br. Schell József festőművész leánya. – A következő nemzedék: Dénes (1975-) és Sarolta (1977-).

Csapó György

JEGYZETEK

1. Fotomásolat 141 okiratról az 1346–1570 közötti évekből megtalálható a tagyosi Csapó család irattárában, magánkézben. (Továbbiakban Cs.cs.i.) A cikkben szereplő középkori okleveles adatok forrása, ha más hivatkozás nincs, ez az irattár. 1945 előtt készült, latin nyelvű dokumentumonkénti tartalmi ismertetése található az 1-es jegyzetben említett, valamint további, 1735-ig keletkezett iratoknak a Csapó család irattárában.

2. Zolnay László: Vadászatok a régi Magyarországon. Bp. 1971., 100.p.

3. Cs.cs.i. „Osztroluka története”; ceruzás fogalmazvány a község számára a szerző megnevezése nélkül. Az utolsó adat Osztroluczky Pál határkiigazítása 1725-ben;

4. Vö. 3. jegyzet.

5. Vö. 3. jegyzet.

6. Vö. 3. jegyzet.

7. Vö. 3. jegyzet.

8. Cs.cs.i. Osztroluczky Miklós kéziratú családfája 1847-ből.

9. Cs.cs.i. Osztroluczky Géza kéziratú családfája 1949-ből. Vö. még 8. jegyzet.

10. Osztroluczky Pál 1729-ben nádori donációt kapott. Magyar Nemzeti Zsebkönyv II. rész: Nemes családok. Bp. 1905. 481.p.

11. Uo.: Özvegy Osztroluczky Jánosné, Justh Judith királyi adománya Aszódra 1683-ban.

12. Cs.cs.i. Osztroluczky Imre levelei;

13. Cs.cs.i. Ethey Gyula történész feljegyzése.

14. Cs.cs.i. Osztroluczky Lajos végrendelete 1813. március 17.; másolat;

15. A Katonai Mária Terézia Rend adományozási okirata kelt 1760. január 23-án. Aláírás: „Franz” (Habsburg-Lotharingiai I. Ferenc császár). Ellenjegyezve: Kaunitz-Rittberg kancellár által. – br. Rothschild Zsigmondot császári ezredese nevezi ki 1760. november 12-én I. Ferenc császár. Ellenjegyezve: Harrach tábornok és Neipperg tábornok. – br. Rothschild Zsigmondot a Caramelli Kúraszter ezred parancsnokává nevezi ki 1771. január 19-én Mária Terézia. Ellenjegyezve: gr. Lazy tábornok. II. József császár, mint a Legfőbb Hadita-

nács elnöke, tudomásul vette a fenti kinevezést. Aláírás „Joseph”. – 1774. szeptember 26-án Rothschütz Zsigmond császári ezredes kinevezése az elhunyt Pálffy Károlyról elnevezett Kürassier ezred parancsnokává. Aláírás: Mária Terézia. Ellenjegyezve: gr. Hadik tábornok. – Ezekről feljegyzés a Csapó család irattárában.

16. Cs.cs.i. Osztroluczky Miklós és br. Podmaniczky László birtokmegállapodása gyermekeik eljegyzése alkalmával. Pozsony, 1863. december 24.;

17. Zubeck, Ludó: „Jar Adely Osztroluckej”; Bratislava (?), 1957. A könyv a bevezetésének valamint az 1. és a 2. fejezetének magyarra fordított szövege a Cs.cs.i.-ban

18. Osztroluczky, Mikulás: „Comu násnei vojna?” In.: Z Vel’kej Doby 42–48.pp. 1915. (Cs.cs.i.)

19. Cs.cs.i. Osztálylevél Osztroluczky Miklós és Osztroluczky Géza között a fiági vagyonról 1895. szeptember 4.

20. Cs.cs.i. Osztroluczky Géza végrendelete; Budapest, 1943. szeptember 16.

21. Vö.: a 18. jegyzetet

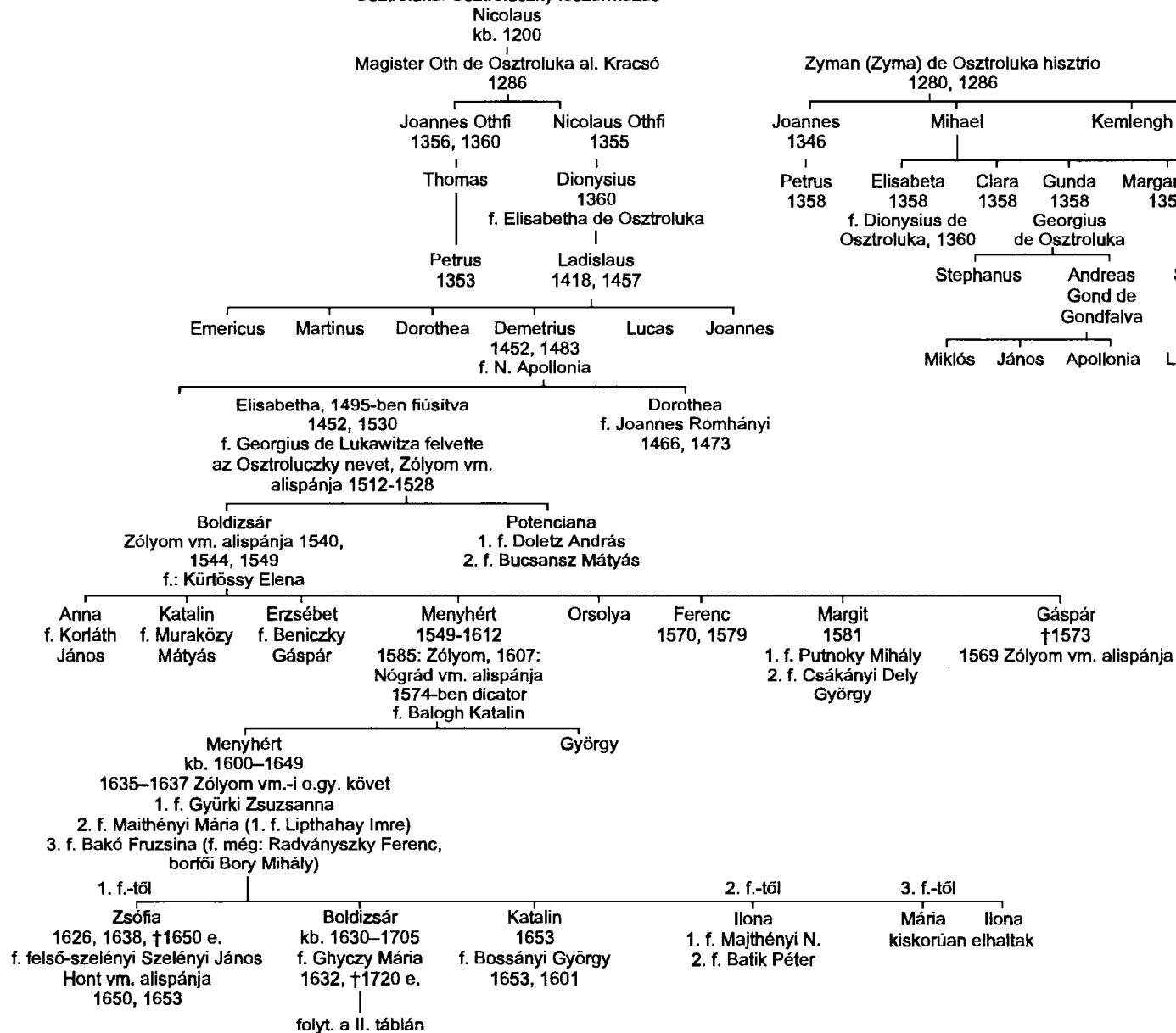
22. Vö.: a 13. jegyzetet

23. az Osztrolukai Osztroluczky család származásának levezetése Osztroluczky Miklós 1817. évi és II. Géza 1949. évi családfája, továbbá családi iratok, keresztlevelek és halotti anyakönyvi kivonatok alapján.

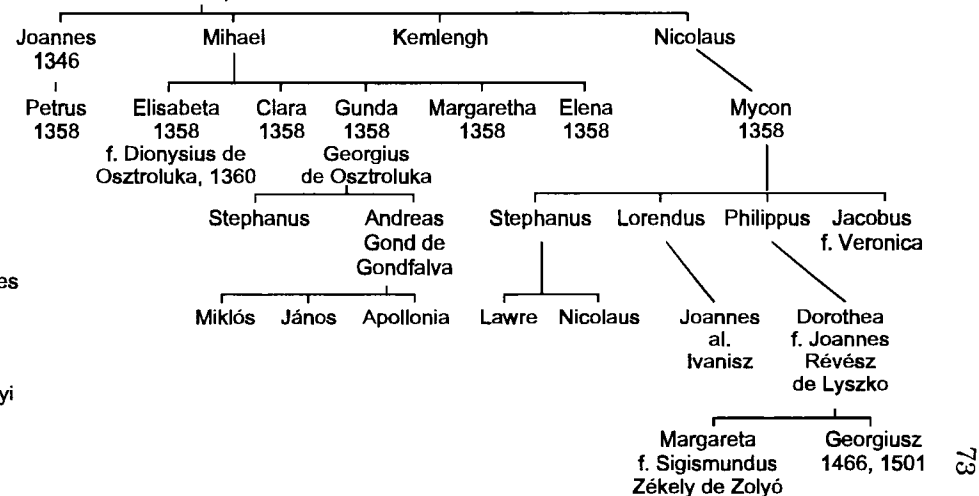

I. TÁBLA

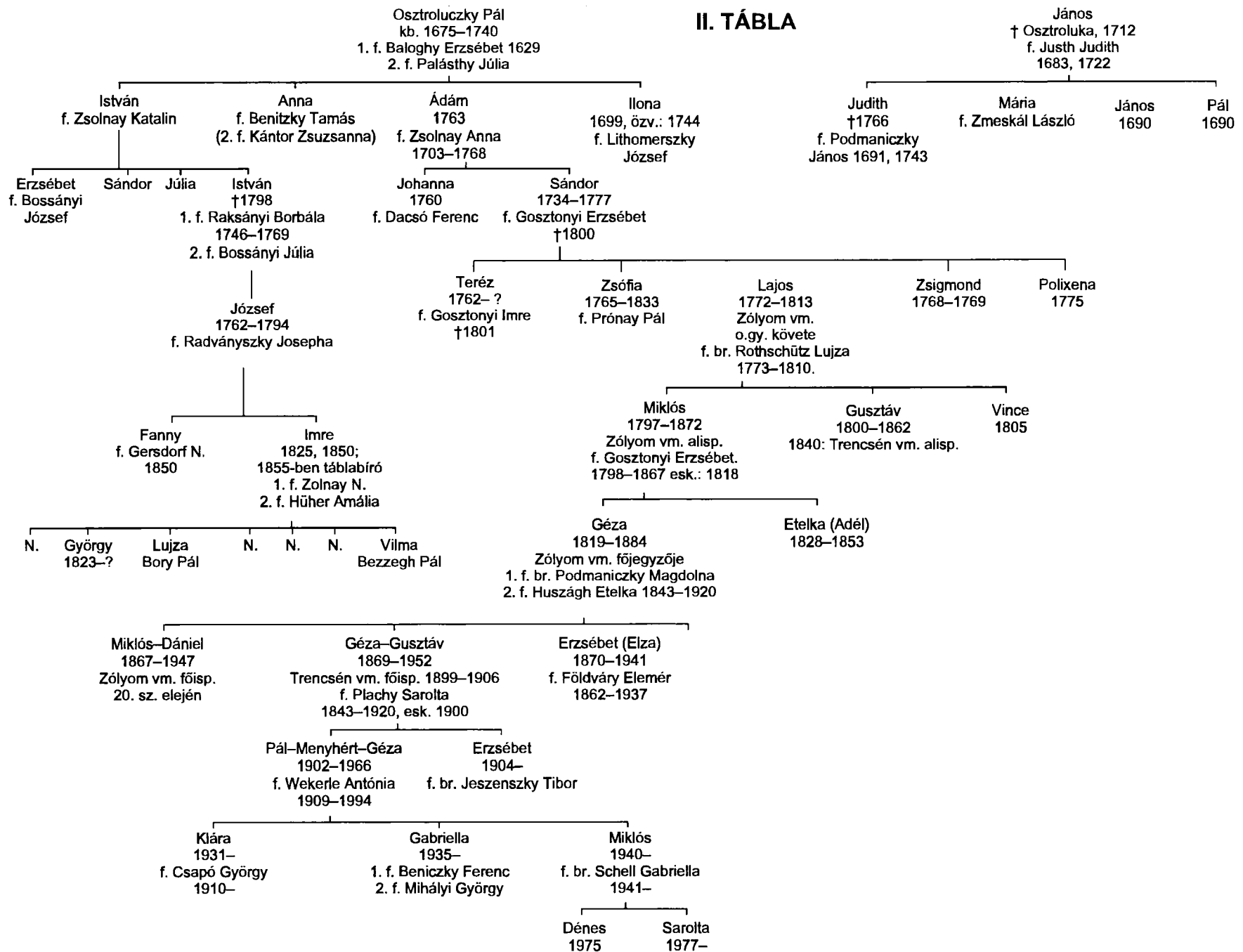
Osztrolukai Osztroluczky leszármazás

Zyman (Zyma) de Osztroluka hisztio 1280, 1286

II. TÁBLA

SOMOGY MEGYE VÁROSCÍMEREI

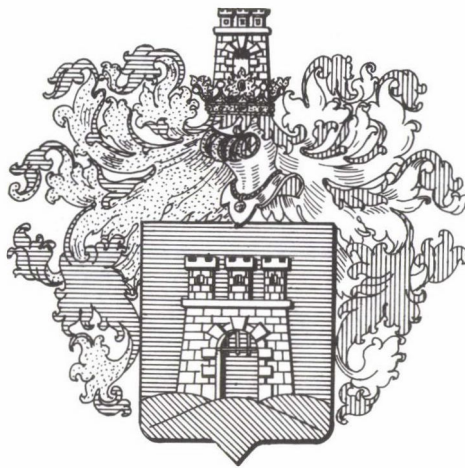
A társadalmi-politikai változások mindig hatással voltak az adott ország jelképrendszerére. E hatások alól hazánk sem kivétel. Városaink pecsétje vagy címere történelmünk folyamán általában híven tükrözte az adott társadalmi rendszer eszmei felfogását. Elég talán utalnom a középkorban született vallási jelképekre, később a várak, várfalak ábrázolására, a török elleni harcok emlékeinek megjelenítésére, vagy az elmúlt időszak szocialista eszmeiséget tükröző motívumokra.

Nagy társadalmi változásban vagyunk. Hogyan hatnak e folyamatok ma az ország helyhatóságainak címereire, pecsétjeire?

Nem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy az egész ország címerállományáról átfogó képet nyújthassak, de megkísérlem egy megye városcímereinek tükrében e változásokat érzékeltetni.

Míg Somogy vármegye címere egyik legrégebbi megyei címeres emlékünknél, régi városcímerekkel a megye mégsem büszkélkedhet. Kaposvár 1788-ból ismert nyitott kapujú oromzatos bástyát ábrázoló címerét I. Ferenc József király 1899-ben kelt díszes adománylevelében erősítette meg és bővítette ki. Ezt a címet használta a város 1948-ig, amikor az akkori hatalom a régi helyhatósági címerek használatát betiltotta.

A rendszerváltás előszelének hatására már a tanácsrendszer idejében több városunk visszatért régi címerének használatához. Ez történt Kaposvár esetében is, még az új önkormányzati törvény életbelépése előtt. A Városi Tanács 1/1990/III.15/ számú rendeletével ismét a fentebb említett Ferenc József által adományozott címerét vette használatba, melynek leírása az eredeti adománylevél szövegével egyezően: „Álló katonai pajzs kék

Kaposvár

mezejében hármask zöld halmon rácsos ezüst várkapu áll, felette három, lőrészekkel ellátott mellvéd-fallal. A pajzs fölötti aranykoronás nyílt sisakból a pajzsban már leírt várkapu emelkedik ki. Foszlányok: kék-arany, vörös-ezüst.”

I. Ferenc József adománylevele a második világháború során elveszett, valószínűleg megsemmisült. A címermegújítással kapcsolatban a Városi Tanács elkészíttette az oklevél rekonstruált másolatát azzal a szándékkal, hogy azt a közgyűlési teremben kiállítsa. A másolat a Királyi Könyvekben lévő bejegyzés alapján korhű formában, hiteles szöveggel el is készült, azonban kiállítására nem került sor, az összeállított anyag elveszett.

A város zászlaja aransárga színű, középen a város címerével.

A megye többi városa egyrészt az egykori mezővárosokból, majd községi jogállásból emelkedett napjainkig városi rangra. Címeres pecsétjük – ha volt – részben beépült az új városcímerbe. Az alábbiakban alfabetikus sorrendben a mai városcímerek és zászlók adatait, leírásait az egyes önkormányzatok címer- és zászlóhasználatáról alkotott rendeletének szövegéből **szó szerint** idézzük.

Balatonboglár

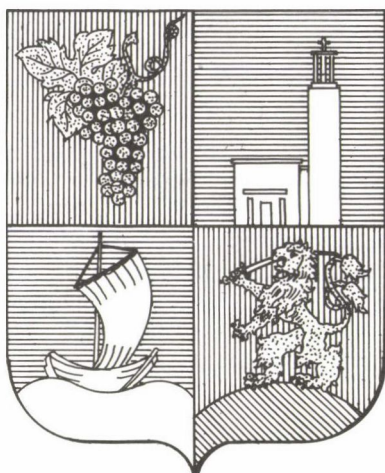
„Álló katonai pajzs vágással és hasítással négy mezőre osztva. Az első, vörös mezőben levágott száron függő, levéltől és kacstól kísért arany szőlőfürt. A második, kék mezőben a város műemléki értékű római katolikus templomának homlokzati stilizált alakja ezüst színben. A harmadik, ugyancsak kék mezőben hullámvonallal (két hullámhegy között egy hullámvölgy) osztott ezüst pajzsláb fölött balra haladó ezüst vitorlás. A negyedik, vörös mezőben zöld halmon jobbrafordult, kettősfarkú arany oroszlán jobbjával saját torkán átdöfött szablyát tart, balját ragadozásra nyújtja.

(55/1993. (II.25.) sz. határozat)

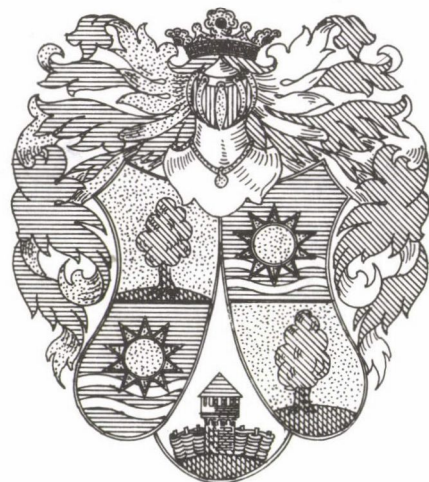
A város zászlaja fehér, közepén a város címerével.

A címer magyarázata:

- 1.) Balatonboglár híres szőlőkultúrája;
- 2.) 1938-ban épült műemléki értékű templom;
- 3.) A város üdülőhelyi jellege, tóparti fekvése;
- 4.) A város történetében jelentős szerepet játszott gyulai Gaál család címere. (A család címerében a pajzs színe kék, a város címerében esztétikai okokból került vörös színben alkalmazásra.)”

Balatonboglár

Balatonföldvár

Balatonföldvár

„Többszörösen ívelt vonalakkal határolt álló pajzs, alulról ívelt vonalú ék-betoldással, melynek csúcsa meghosszabbítva a pajzsfőig tart. A jobb és bal mező még egy-egy vágással osztva, így a pajzs öt mezőre oszlik.

Az első, arany mezőben barna alapon zöld lombú fa áll. A második, kék mezőben két ezüst hullámos vonalú pólya helyezkedik el a mező alsó harmadában; fölöttük arany nap, melynek sugarai a felső pólyát átszelik. A harmadik mező azonos a másodikkal, a negyedik mező az elsővel egyezik meg. Az ezüst ék alján barna halmon vesszőfonatú falaktól kísért bástya áll.

(5/1992. (IV.30.) sz. rendelet)

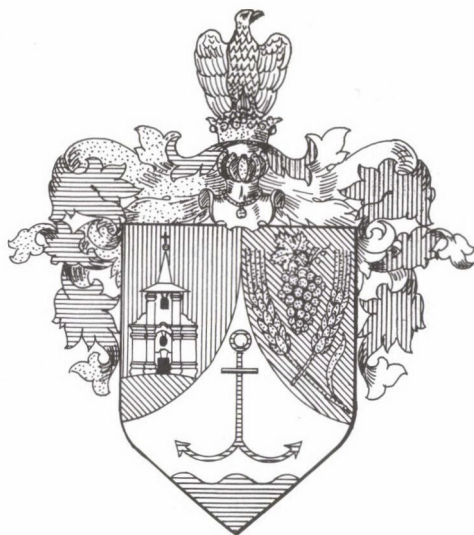
Megjegyzés: hiteles leírást nem kaptam, fenti leírás az ábra alapján készült.

A város zászlaja fehér színű, közepén a város címerével.

A címer magyarázata:

„A címerben szereplő kék-ezüst hullámok a település Balaton-parti fekvésére, míg a lombos fa a parkokra, ligetes jellegre utal. Balatonföldvár lényegében a Széchenyiek birtokán, tervezett parkosítás során keletkezett. A pajzstalp alján elhelyezkedő mezőben lévő vár forma az egykori kelta várra utal, amelynek nyomai ma is fellelhetők.”

(Kivonat a Polgármesteri Hivatal 8-119/1993. sz. közléséből.)

Balatonlelle

Balatonlelle

„Hegvestalpú álló pajzs, a pajzsfő közepéből kiinduló, a pajzs két szélének alsó harmadáig tartó íves hasítással három mezőre osztva. Az első, vörös mezőben zöld halmon szemközt álló ezüst barokk kápolna, toronycsúcsán arany gömb és kereszt.

A második, zöld mezőben két keresztbevetett szárú, ívesen hajlított arany búzakaralász között aranyszínű, levéltől és indától kísért szőlőfürt.

A harmadik, hullámvonallal osztott kék pajzláb felett ezüst mezőben lebegő kék horgony.

A szembenéző, arany rácsozatú nyílt sisak dísz: koronán álló, balra néző ezüst turul.

A foszlányok jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst színűek.

(17/1993. (IV.30.) sz. rendelet)

A városi zászló: A zászlóalap arányában a zászlórúd felől nézve 1:1,5 arányú téglalap – a zászlórúdra merőleges irányban középen hosszanti vágással egy jobboldali 0,5:1 arányban fehér és piros mezőre és egy baloldali zöld mezőre osztott.

A jobboldali mező fehér részében a zászlórúdra merőlegesen állítva helyezkedik el a város címere. A zászlólap vége arannyal rojtozott.

A címer magyarázata:

„A kápolna az árpádkori településre utal, Balatonlelle már ekkor „templomos hely” volt.

A búzakaralások és szőlőfürt a település állandó és biztos gazdasági megalapozását, a horgony és a

címerpajzs alján lévő hullámvonal a Balatont jelképezi.

A horgony a város védőszentjének Szent Kelemennek ábrázolásán is látható, egyébként a hűséget, állandóságot is szimbolizálja.

A turulmadár a címerpajzs tetején a város magyar voltát jelképezi.”

A Polgármesteri Hivatal, ügyiratszám: 3442/1993.

Barcs

„Barcs város címere ívelt oldalú vágott pajzs, három mezőre oszlik. A függőleges osztás szimmetrikus metszésben hasítja a pajzsot, míg a pajzs aljáról két ívelt rézsutos vonal által felfele, gúla alakban keskenyülő osztály a harmadik udvart képezi. A pajzs közepén boglárpajzs helyezkedik el. A pajzs tetején sisakrostély, valamint a pajzsot körbeveszi díszítő foszladék. (Így!)

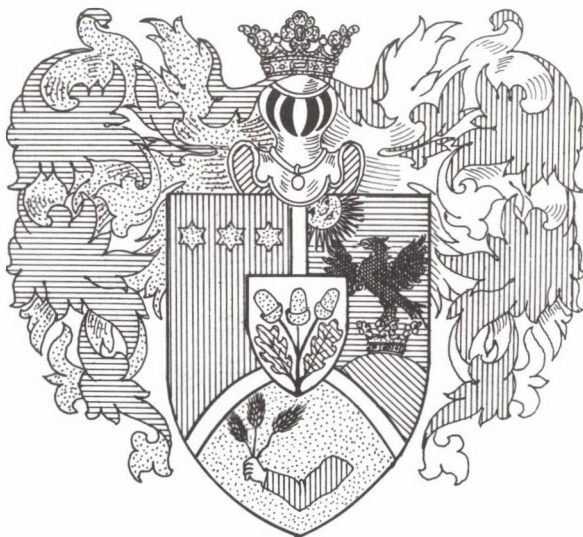
A pajzs felső részében három hatágú csillag helyezkedik el.

A pajzs jobb oldalán kék alapon arany nap felé repülő sas, alatta zöld halmon aranykorona. (Széchenyi család címeréből.)

A pajzs alsó osztályában sárga mezőben vörös ruhás kar három arany búzaszálat tart.

A boglárpajzsban fehér alapon három sárga makk, két zöld tölgyfalevéllal helyezkedik el.

A pajzs metszésének vonalai ezüst csíkok.

Barcs

A foszladékok bal oldalon sárga és kék színűek, jobb oldalon vörös és fehér.”

(11/1991. (VI.20.) sz. Önkormányzati rendelet)

Barcs város zászlójának alapszíne ó-arany. A zászló középső részén helyezkedik el a város címe-re. A címer szélességének megfelelő óarany betűkkel van kihímezve, kiemelten és tömött betűkkel.

A címer értelmezése:

A három hatágú arany csillag a városban élő három nemzetiségre utal, (magyar, német, horvát).

A koronáról felszálló, nap felé repülő sas a Széchenyi család címere, jelöl annak, hogy a család Barcshoz és környékéhez kötődik.

A három búzakalászt tartó kar a város mezőgazdasági hagyományait szimbolizálja.

A három sárga makk a két tölgylevéllel a város közigazgatási határain belül jellemző erdőterületekre, ezen belül a domináns tölgyerdőkre utal.

(Polgármesteri Hivatal közlése.)

Csurgó

„Csurgó város címere félköríves, ún. címerpajzsban helyezkedik el, beszélő címer.

A címerben lévő zöld szín nagysága, domborzati rajza utal a település földrajzi adottságaira, a zöld területek nagyságára, az évszázados fákra, Csurgó hajdani mezővárosi jellegére.

Az edényből kiömlő, folyamatosan csorgó víz allegorizál Csurgó nevével és jelzi az egészséges

ivóvíz, a patak jelenlétét a településen, egyben a kontinuitást, a múlt hagyományainak továbbpí-tését, a fejlődést is szimbolizálja.

A vízben álló daru az okos vigyázás jelképezője.

A zöld mezőben komponált épület a gimnázium alapításkori, stilizált épülete, óarany színben, amely a daruval, Festetics kedvenc madarával együtt azokra a településtörténeti hagyományokra, emlékekre utal, amelyeket a diákvárosi múlt, Csokonai, Nagyváthy neve fémjelez.”

5/1991. (III.27.) sz. képviselőtestületi rendelet.

Csurgó zászlajának alapszíne ezüst. A zászló középső részén helyezkedik el a település címe-re, melyet címertakaró övez, sötétkék, zöld és óarany színben.

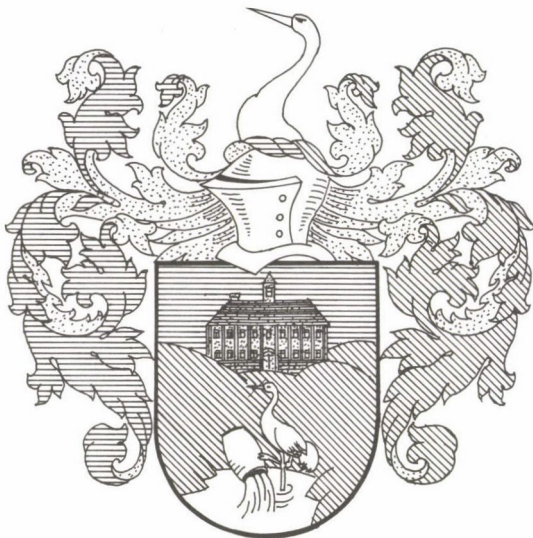
A címerpajzs felső, középső részén elhelyezkedő középkori lovagsisakból, rajta a darufej, indul ki a díszes címertakaró.

A címerpajzs alatt félkörben, töltött, sötétkék nagybetűkkel van feltüntetve Csurgó város neve.

(Ugyanezen rendelet 5. paragrafusa.)

Fonyód

„Fonyód címere alul csúcsban végződő pajzs. Alapszíne kék. Alsó részében öt hármashullámvonalon jobbra haladó kétárbócos háromszögletű vitorláztatú deréglye. A pajzs tetején balra tekintő nyitott rostélyú arany sisak. Tetején jobbra tekintő kitért szárnyú arany sas. A pajzsot két oldalról három-három aranyszínezetű akantuszlevél dí-

Csurgó

Fonyód

szíti. A pajzs és az akantuszlevelek közötti rész vörös, illetve kék színű.”

(9/1991. (V.9.) sz. Kt. rendelet.)

Megjegyzés: a takarók leírása a címer egy korábbi változatának alapján készült. A véglegesen elfogadott, nekem megküldött ábra szerint a takarók színe: kékezüst-vörösarany.

Fonyód város zászlaja kék-sárga színű, sárga rojtokkal. Közepén a város címere, alatta verzál betűkkel írt „Fonyód” felirat.

(Fenti rendelet 5. paragrafusa.)

Lengyeltóti

„Álló katonai pajzs kék mezejében zöld hármashalmon jobbra fordult felugró ezüst egyszarvú felémelt jobbában három arany búzakalászt tart, míg baljában két levéllel ellátott arany szőlőfürtöt lógat.”

(11/1991. (IX.19.) sz. Kt. rendelet.)

A címer értelmezése:

A pajzsbeli unikornis a város egykori földesurának, a tóthi Lengyel családnak címeréből való. A szőlő és a búzakalászkok a korábbi községi pecsét motívumai.

A város zászlaja fehér, közepén helyezkedik el a város címere, alatta „Lengyeltóti” felirat.

(Polgármesteri Hivatal közlése.)

Lengyeltóti

Marcali

Marcali

„Marcali város címerének alakja négyszögletű, csücskös talpú, vörös színű pajzs. A pajzson szereplő fő címerkép egy arany színű nyíllal átlótt nyakú vízimadár.

A pajzsfő elején ezüst színű félhold, hátsó részén pedig arany színű nap helyezkedik el.”

(1/1990. (XII.20.) sz. önkormányzati rendelet.

„Marcali város zászlója ezüst színű, téglalap alakú, bojtozással. A zászló közepét a város címere díszíti, felső széle felett „Marcali” felirattal.”

(Ugyanezen rendelet 2. paragrafusa.)

A címer magyarázata:

A címer pajzsa, formája és színe az 1908-ban készült címerpecsétről, a madár, a Nap és Hold egy 1567-ből származó – Marcali – pecsétről származik. Az átlótt nyakú, ezüstszerű vízimadár a város hajdani nádas-lápos vízivilágára utal. A Napnak és a Holdnak nincs külön jelentősége.

(Polgármesteri Hivatal közlése.)

Nagyatád

„Álló katonai pajzs kék mezejében zöld talajon fehérfalú, vöröstetős templom áll, melynek bal-felől álló vörösszínű hagymakupolás tornyán arany kereszt látható. A torony előtt zöldlombú fa áll. A pajzs fölötti jobbrafordult aranyrácsozatú, koronás nyílt sisak dísz a pajzsbeli templom. Takarók jobbról: kék-arany, balról: vörös-ezüst.”

(3/1991. (I.25.) sz. Kt. rendelet.)

Nagyatád

A város zászlaja: kék-vörös osztású, közepén a város címere.

A címer magyarázata:

Nagyatád mezővárosi pecsétjén a jelenlegi címer már a 18. század végén előfordul, ekkor még csak mint pajzs. A város képviselőtestülete 1991-ben bővítette meg a címet az itt bemutatott formára. A templom a város főterén álló műemléki értékű ferencrendi templom képe. Az előtte álló fa a város határában elterülő nagykiterjedésű erdőkre, szép természeti környezetére utal.

Siófok

„Álló, csücskös talpú pajzs kék mezejében cölöpszerűen ezüst kopja áll, a pajzstalp közepén lévő zöld halomba tűzve. A kopja csúcsa alatt ezüst lobogó leng, a pajzsfő eleje felé.

A kopjára nyolcküllös kerék van akasztva úgy, hogy a felső fele a pajzsfő, az alsó fele pedig a pajzsderék közepén helyezkedik el. A zöld halomból, annak mindkét oldalán, a kopját és a kereket koszorúzó, a pajzsfő irányába tartó, a lobogó alatt azonos magasságban befejeződő, aranylevelű, ezüst termésű babérágak nőnek ki.”

(5/1991. (III.14.) sz. Önkormányzati rendelet.)

A város zászlaja: „Fehér színű, álló téglalap formájú, felső részén a város hiteles alakú címerével, az alsó szélén fehér rojtozattal.”

(Fenti rendelet 3. paragrafusa.)

A címer magyarázata:

Siófok

Siófok mezővárosi pecsétje 1705-ből ismert. A jelenlegi címer ennek kissé modernizált változata. Értelmezésére csak következtetni lehet. A zöld halmon álló zászló a város régi nevére („Fok”) látszik utalni. A kerékre vonatkozóan több feltevés is van: egyes magyarázatok szerint a vásártartási jogra utal. Mások szerint – mivel a pecséten lévő kerék meglehetősen testes kidolgozású – inkább egy vizimalom kerekét ábrázolja. (A 18–19. században a Sión még számos vizimalom működött.)

Tab

„A címerpajzsot (nagypajzsot) a középpont felé futó vörös sávok nyolc mezőre osztják. A nagypajzs közepén elhelyezett szív-pajzs fekete alapon arany oroszlánt ábrázol, kivont karddal.

A címer motívumai:

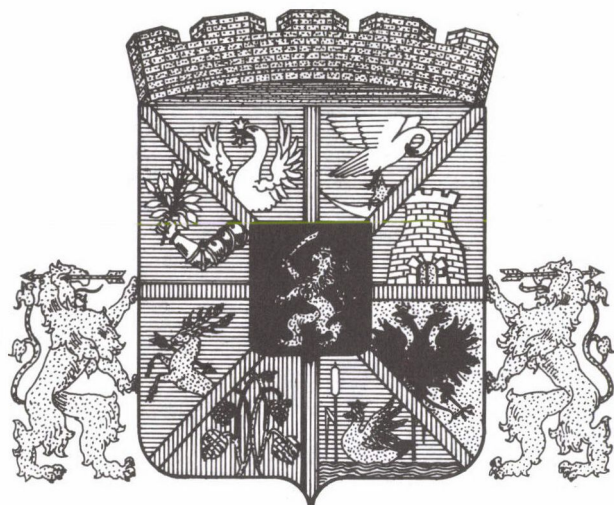
Jobbról: 1. kék alapon ezüst hattyú, csőrében lilium; 2. kék alapon páncélos kar borostyánt tart; 3. kék alapon nyíllal átlőtt nyakú aranyszínű szarvas; 4. vörös alapon kettős szőlőtő.

Balról: 1. kék alapon ezüst pelikán hatágú arany csillagon áll; 2. kék alapon fehér vártorony; 3. arany alapon kétfejű fekete sas; 4. kék alapon vadkacsa és nád ábrázolása látható.

A címer alatt a város neve: TAB.

(11/1991. (VI.27.) sz. önkormányzati rendelet.)

A város zászlaja:

Tab

„Tab város zászlaja ezüst színű, ezüst rojtokkal, közepén a város címere a pajzstartókkal, alatta verzál betűkkel írt TAB felirat.”

(Ugyanezen rendelet 5. paragrafus.)

A címer magyarázata:

Tab város területén a történelem során számos földesúri család élt. Ezek közül a város a következő családok címereinek elemeit használta fel jelenlegi címerében: Ányos, Hadik, Mérey, Nádasdi.

Megjegyzés: a hivatalos címerleírásban nem szerepel, de a mellékletét képező ábrán a pajzs fölött aranszínű téglákból rakott, lőrésekkel ellátott várfalból képezett korona látható. Pajzstartók: mindkét oldalon egy-egy arany oroszlán, szemükön nyíllal átlóve.

* * *

Amint a bevezetőben említettem, a címerleírásokat az egyes önkormányzatok rendeleteiből változtatás nélkül vettem át. Tettem ezt azzal a nem titkolt szándékkal, hogy felhívjam a szakemberek figyelmét arra a káros jelenségre, amely a rendszerváltás óta helyhatóságaink címer- és zászlóalkotásának terén tapasztalható.

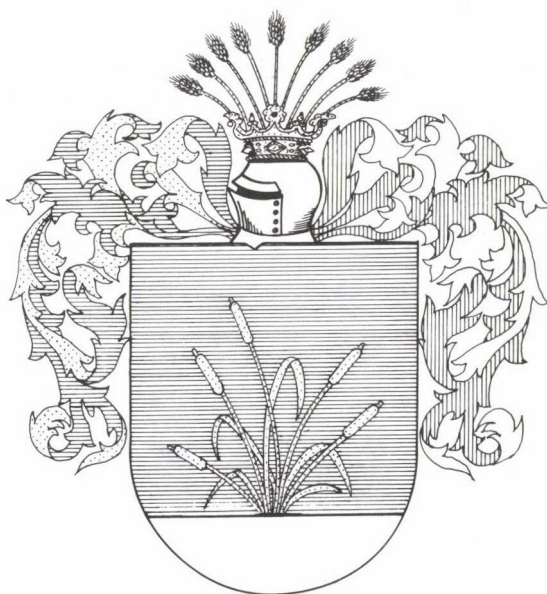
A „Turul”-t szakemberek olvassák, akiknek nem kell külön is felhívnom a figyelmét a fent ismertetett leírásokban tapasztalható dilettantizmusra.

Ha a szocializmus idején a hazai heraldikában úgymond „elszabadult a pokol”, úgy most elmond-

hatjuk, hogy „elszabadult a mennyország”. A tervezők igyekeznek a címertani ismeretekben járatlan önkormányzatok igényeit kielégíteni – s mivel a jelek szerint számos esetben maguk a tervezők sem rendelkeznek kellő heraldikai szakismerettel, heraldikai izléssel, – így sok esetben a legalapvetőbb szabályokat semmibevevő, túlsúfolt, „cég-tábla-címerek” keletkeznek.

Gyakran előfordul, hogy indokkal vagy anélkül sisakkal, sisakdísszel és egyéb külső díszítványekkel „ékesítik” a címerpajzsot. A következőkben nem csak a most bemutatott, hanem a már meglévő, ismert községcímerekre is utalok. A lovagi rekvizitumok alkalmazása helyhatóságok esetében nem indokolt, de ha már egy város vagy község sisakot, sisakdísz és takarót használ a címerében, tegye ezt helyesen. A tervezők a legtöbb esetben nem ismerik ezen elemek lényegét. Jellemző példa erre Fonyód címersisakja, ahol az arcvédő rostélyt a sisak felcsapható részén egy újabb rostély fedi. Ha egy lovag egy ilyen sisakkal indult volna harcba, eleve vesztésre lett volna ítélve, mivel a két rostély fedi egymást, így nemcsak hogy nem látott volna, de jóformán levegőt sem kapott volna.

A takaró tervezési hibáinak egy jellemző példája az egyébként jó elgondolású, tartalmában sem kifogásolható Gyékényes község beszélő címere. A takaró itt nem a sisak tetejéről, a korona alól, hanem a sisak nyakrészéből indul ki. Vonalvezetése nélkülözi azt a logikai felépítést, amely a takaró eredeti szerepére, t. i. a lovag fémsisakját a tűző

Gyékényes

napon a felmelegedéstől védő kendőre, takaróra utal. Nem egyértelmű, mi van „kívül” ill. mi van „belül”, azaz milyen színű a takaró és milyen a bélése, így az egész nem más, mint bevagdosott színes szalagok szövvénye.

S hogy teljesebbé tegyem a községcímereinkről alkotható képet, bemutatom Balatonszemes község címerét.

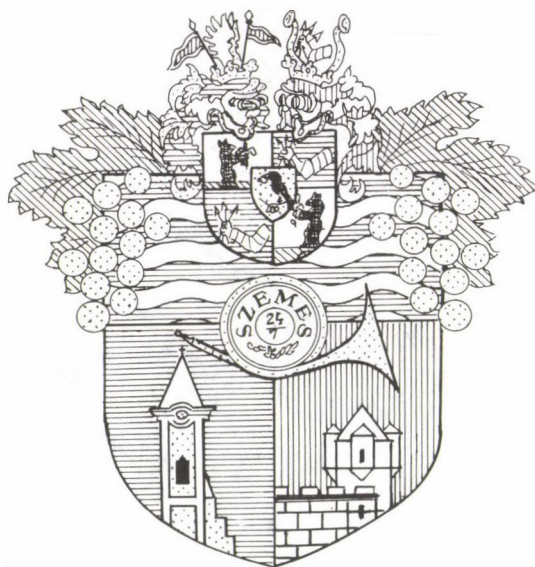
Ha csak magát a főpajzsot vizsgáljuk, a címer akár jó is lehetne, bár a vágási és hasítási vonal metszésében elhelyezett postakürt a bélyegzővel (postaállomás, postamúzeum) ebben a formában zavarólag hat. Az a tény viszont, hogy a község egykori földesurának, a gróf Hunyady családnak a címerét külön, mintegy sisakdíszként a pajzsra helyezte a tervező (ráadásul hibásan), címertani abszurdum.

A somogyi címerek igen gyakran ismétlődő témája a szőlőfürt. Pajzsban, de gyakran pajzsok kívül, mintegy címertakaróként előszeretettel alkalmazzzák. Az itt bemutatott példán a szőlőfürtök a pajzsba is benyúlnak, annak sarkait fedik. Azt az apróságot, hogy a tervező vegyesen alkalmazza az aranyat-sárgát, ezüstöt-fehéret, már nem is kommentálok.

Nem tenném szóvá, ha egyedi eset lenne, de ez a tendencia!

Valamit tenni kell.

Segíthetne talán egy alapvető ismereteket tartalmazó kiadvány, a címer- és zászlótervezésről a megyei önkormányzatok részére, melyet sokszorozva tovább lehetne küldeni a címerterveztetés gondolatával foglalkozó önkormányzatokhoz, hogy azok a tervezőkkel szemben olyan követelményeket támaszthassanak, amelyek alapján a készülő címer a tartalmi helyességen, az esztétikai megjelenítésen túl a címertan szabályainak is megfelelően. A legtöbb hibásan megalkotott címer az ismeretek hiányára vezethető vissza.

Balatonszemes

Kíváncos lenne a lektoráltatást kötelezővé tenni, utólag is! A hibák még nem helyrehozhatatlanok, terjedésüket megakadályozhatnánk.

A Somogy megyei önkormányzatnak nagyon jó kezdeményezése az, hogy egy, ú.n. „címertermébe” elkészíttette a megye és a megyében lévő városok címereit. A községek címereinek készítése most van folyamatban. E munka során mintegy felülvizsgálatra kerülnek a községek jelenleg használt címerei. Azon címereknél, melyek heraldikailag kifogásolhatók, bekéri a lektorátus véleményét. Amennyiben a község ilyen szakvéleménnyel nem rendelkezik, felszólítást kap, hogy címerét vizsgálja felül, esetleg terveztesse újra. Kötelezni ma még nem lehet az önkormányzatokat, de okos politikával, felvilágosítással, ha kell, némi ráhatással javíthatnánk a kialakult áldatlan helyzetet.

Deák Varga József

HAGGENMACHEREK MAGYARORSZÁGON

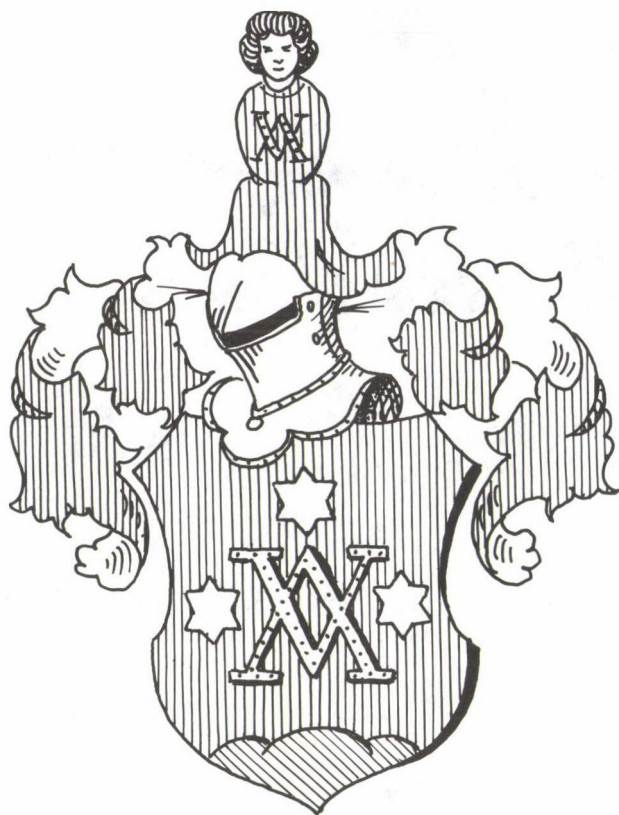
II. Generáció

Magyarországon a Haggenmacher család II. generációjának tagjai kivétel nélkül mind malmokban nevelkedtek. A „malom” meghatározás azonban nem volt egyöntetű, mert változataiban és jelentőségében híven tükrözte a Haggenmacher-vagyon alakulását. Míg az első három leszármazott a Rákospatak duzzasztójában álló, Ördögmalmokban élte első éveit, addig a következő generáció először a Tüköry-gát melletti, majd az azzal szembenálló Lipót körúti ötemeletes Haggenmacher Gőzmalmot vallhatta otthonuknak.

Az 1880 és 1885 között a Sugárút 66. sz. alatt épült konzuli palota azonban teljesen új irányba terelte életüket. Bár a négy utcával határolt Lipót körúti gőzmalom területén álló lakóház, amely a Szemere utcából nyílt, kényelmes otthont nyújtott a népes családnak, a Hermina-mezőn álló Villa Helvetia pedig nagy kertjével és majorságával biztosította nyaralásukat. Ez az életforma azonban még a jómódú svájci polgár puritán életszintjét tükrözte. A konzuli palota viszont méltóságteljes és fényűző kivitelével már fémjelezte Haggenma-

A konzuli palota

Haggenmacher címer (1752)
A wintherturi Donatorenbuch 288. p. szerint

cher Henriknek – két gőzmalom tulajdonosának – vagyoni helyzetét és a 40 évig tartó svájci konzul-ság szintjét. 1868 óta egyedüli gőzmalom-tulajdonos volt Budapesten a többi, részvénytársaság formájában működő gőzmalommal szemben, és ez a malomiparban is hatalmi pozíciót biztosított számára. A konzuli palota 1880 és 1886 között épült, de Henrik legidősebb fia (II.) Henrik (1855–1917), a promontori sörgyár tulajdonosa, már ennek árnyékában kötött házasságot 1884-ben Aich Emmával (1866–1954).

Ez a házasság sorsdöntő a Haggenmacherek történetében, mert ezen a vonalon alakult ki a közvetlen kapcsolat az osztrák Dreher családdal, amely a XX. században az ország egyik leghatalmasabb konszernjének kialakulásához vezetett. Emma nagypapja, Aich Ferenc (1803–1875) a Bodeni-tó mellől származó sváb sörfőzők leszármazottja mint igazgató már nagy szerepet vitt a schwechati Dreher-sörgyárban. Feleségül vette Dreher (I.) Antal nővérét: Klárát (1805–1875). Dreher

(I.) Antal (1810–1863) az ászok sör bevezetője, 1862-ben vette meg 640 000 ft-ért a kőbányai Perlmutter-féle sörházat és utóda (II.) Antal 1870-ben Klára nővére fiát, Aich (II.) Ferencet (1853–1903) nevezte ki a magyar sörgyár vezetőjének.¹

Aich Ferenc nagy karriert futott be Magyarországon, a Magyar Sörfőzők Országos Egyesületének elnöke lett és több sörgyár és bank igazgatóságának volt tagja.² A kőbányai sörgyár teljesítménye rohamosan növekedett az ő működése idején és mindvégig megtartotta vezető szerepét Magyarországon.

A kőbányai Dreher-sörgyár után a promontori Haggenmacher-sörgyár járt az élen és így a szakmabeli házasság szinte kézenfekvő volt. Aich Emma az ún. Dreher-villában nőtt fel Kőbányán, amely a mindenkori igazgató székháza lett. A házat 1856-ban Hild Károly építtette Havas József városi tanácsos részére, első átalakítását Feszli Frigyes végezte.³ Az oszlopos kúria, melyben az 1930-as évek elejéig Aichék laktak és mely az idő folyamán a Dreher mintára kialakított luxussal kastély formát öltött, ma is látható a Dreher Brandy címkéjén. Gyönyörű parkjával, úszomedencéjével, tenispályájával, pálma-, virág- és zöldségtermesztést szolgáló melegházaival látványosság számba ment.

A minden vonalon feltörő Aich család 1909-ben enyedi előnévvel magyar nemességet is szerzett. A kőbányai sörgyár élén egymást követő Aich (II.) Ferenc és (III.) Ferenc munkálkodását már nehéz szétválasztani, nevük az irodalomban összefolyik.

A különválasztás az özvegyek útján válik lehetővé, mert Aich Emma édesanyja, (II.) Ferenc özvegye, veje házában a Lipót körút 9. sz. házban élt haláláig, míg (III.) Ferenc özvegye, Aich Ferencné a II. kerületbe, Fő u. 19. sz. alatt.⁴ Az Aich család uralmát a Dreher-sörgyárban Aich György fejezte be az 1930-as évek elején. (III.) Ferenc fia, Aich Hubert alkalmazottja lett a vállalatnak, majd a három fuzionált sörgyár RT-ben Dreher-vonalon nyert igazgatósági tagságot.⁵ 1945 után, valószínűleg az államosítás idején elhagyta az országot és ezzel az Aich család története magyar szempontból véget ért. De Aich Emma, mint ifj. Haggenmacher Henrikné eltörölhetetlen nyomokat hagyott a budapesti polgárság történetében.

1884-ben az ifjú házaspár először Promontoron, a még ma is fennálló kastély-jellegű épületben lakott. Az 1903-ban megjelent Budapest Leírása című kiadvány 127. oldalán látható a promontori, ill. budafoki sörgyár, melynek legmagasabb pont-

ján állt a nagy kert övezte lakóház. Ifj. Henriknek édesapja 1880-ban adta át végérvényesen a sörgyárat, amiről a budapesti cégbíróság adatai tanúskodnak. A fiatal Haggenmacher nagy lendülettel látott munkához, de a promontori és a két nagy kőbányai üzem teljesítménye között még nagy volt a különbség. A Bp.-i Kereskedelmi és Iparkamara jelentése szerint 1885-ben Promontor teljesítménye csak 23.424 hl, a kőbányai Dreher 200.018 hl és az ugyancsak kőbányai I. Magyar Serfőző Rt. 174.700 hl termelésével szemben.⁶ Viszont övé volt a legmodernebb felszerelés és az apja révén – aki a malomipar vonalán is kiküszöbölte a terménykereskedőket – önálló gabonakereskedelmet folytatott. Alacsonyabb áron a legjobb árpához és nyersanyaghoz jutott és így megfelelő haszonnal dolgozott. A nagy fellendülés azonban 1891-ben következett be, amikor Promontoron már 82.800 hl sört főztek az előző évi 35.600 hl-el szemben.⁷ Így lesz érthető, hogy az ifj. Henrik az 1896. évi ezredévi kiállításon a hivatalos jelentésben megjelent kép szerint 400 m² alapterületű, négyemeletes, tornyos, kupolás sörkóstoló csarnokot létesített.⁸

Az ifj. Henrik apja nyomdokaiban járt. Ő kezdte meg a Lipót körúton a Haggenmacher-ház sor építését. A telket, melyet a hajdani Fegyvergyár telkéből hasítottak ki, még id. Henrik vette 1870-ben nagy előrelátással, és így 1897–98-ban (II) Henrik megépíttette Hubert Józseffel a Lipót körút 9. sz. bérházat (hr. sz. 1131/a),⁹ amely egyben családi házuk is volt. Ez az egyedüli Lipót körúti Haggenmacher-ház, melynek tervrajzai ma is rendelkezésre állnak és bemutatják a megrendelő nagystílusú igényeit. A családi lakásnak legszebb része az udvar felé néző nagy faburkolatos ebédlő volt, melyet egy faragott fakorlattal elválasztott, mennyezetig érő színes üvegablakokkal körülvett kiugró egészített ki. Eredetileg télikertnek tervezték, de a gyakorlatban falmenti lócaival és hosszú, keskeny asztalával a család legmeghittebb zuga lett.

A promontori sörgyárat 1899-ig (II.) Henrik teljesen egyedül vezette, de a nagy felfutásra való tekintettel még ebben az évben cégvezetőként maga mellé vette öccsét, Oszkárt (1874–1942), aki addigra szintén kitanulta a mesterséget, majd 1901-től társtulajdonos lett.^{9a} A XX. sz. elején Promontor teljesítménye már elérte a 300 ezer hl-t és mivel nagyobb bővítés ott már nem volt lehetséges, (II) Henrik 1912-ben Kőbányán, a Maglódi úton a Dreher-gyár szomszédságában építtetett új sörgyárat. A cég 1907 óta már mint

Haggenmacher Kőbányai és Budafoki Sörgyár Rt.¹⁰ működött és tőkéje 1908-ban 6 000 000 koronát tett ki. Lényegében már családi vállalkozásnak számított, mert igazgatóságában négy testvér vett részt: ifj. Henrik mint elnök és három testvér Oszkár, Róbert és Árpád mint igazgatók. A részvénytöbbség erős túlsúllyal ifj. Henrik kezében maradt, összesen 2.438 db.¹¹ ami eleve kizárta öccsei beleszólását az ügyvitelbe, ami azonban Róbert és Árpád esetében amúgy sem volt időszerű, mivel mindketten kizárólag a malomiparban dolgoztak. Oszkár szerepe és növekvő részvénytöbbsége azonban a későbbiekben döntő befolyással volt a vállalat életére.

Az új sörgyár nem volt nagyméretű, de annál korszerűbb és így termelékenységére a Haggenmacher-elveknek megfelelően rendkívül magas volt. Az ifj. Henrik vagyona tehát ennek megfelelően gyarapodott, az övé volt az Andrassy út (ma) 34. sz. alatti bérházat és a Mátyás király út 42. sz. alatt álló emeletes villa. 1917-ben bekövetkezett, apját megelőző, váratlan halála szinte tragikusnak mondható. Végrendelete értelmében részvényeinek egyharmada egyetlen fia, (III.) Henrik birtokába került és csak a fennmaradó kétharmadon osztozott¹² négy leánya. Ezzel, a családi hagyományhoz híven, biztosítani akarta fia számára a vállalatban belüli vezető pozíciót. A végrendeleti döntés szerint a Henrik-ágnak és Oszkár-ágnak 3-3 igazgatói hely jutott, a Róbert-ágnak pedig 1. Ifj. Henrik halála alapjaiban rázta meg a Haggenmacher sör- és malom-dinasztiát. Az öreg Henrik ekkor már 90 éves és 1891-ben eltemette másodszülött Géza fiát (1857–1891), aki malommérnök volt, de az apai zsarnokság alól kivándorolt Amerikába és svájci adatok szerint ott jó hírű malomépitész lett.¹³ A családban ismételtelen előforduló hbc hozta haza és mint a malom cégvezetője 34 éves korában fejezte be életét. A soron következő Walter (1859–1921) már fiatalon zárt intézetbe került. 1914-ben eltemette Árpád fiát is, (sz. 1865) akinek végzettségét nem ismerjük, de valószínűleg ő is malomipari mérnök volt és hallatlan türelemmel szolgálta apját. A kifelé jovialis id. Henrik a családon belül rendkívül keménykezü apa volt, aki maximális munkateljesítményt követelt fiaitól. Másrészt a malom ügyvitelében legmagasabb szintű képzettséggel rendelkező fiait sem engedte szóhoz jutni, egyedül csak az ő akarata érvényesülhetett, amit ugyan tudása és önerőből szerzett hatalmas vagyona igazolt, de az újabb generáció csak nehezen túrt el. Valószínű, hogy a sörgyári vona-

lon is teljes beleszólást igényelhetett, ami végül ifj. Henrikkel való szakításhoz vezetett. Ezt igazolta a végrendeletével kapcsolatos eljárás: ifj. Henrik utódai csak az id. Henrik halála után jutottak ahhoz a külön számlán tartott 1 000 000 frt-hoz, amit az öreg úr még életében többi gyermekének kiosztott. Ennek a magatartásnak végeredménye lett az, hogy a Henrik-ág egyáltalában nem ápolta emlékét, nem őrizte meg iratait, adatait és ez az 1980-as években kezdődő kutatást rendkívül megnehezítette.

Árpád rendkívül békés, csendes ember hírében állt. Felesége Virter Irén, pesti polgárleány volt, akiről nem maradt fenn semmi más emlék, mint hogy nagyon jóízű és szép nő volt. Házasságuk gyermektelen maradt. A Stefánia út 57. sz. alatti villájuk, amiről bő irodalom és pontos leírás maradt fenn,¹⁴ ma követségi palota. Az 1970-es években a Haggenmacher címer még ott díszelgett az oromzatán.

A 90 éves id. Henrik mellett a malomiparban tehát nem állt senki más, mint Róbert fia (1863–1921), aki közgazdász volt és a malom pénzügyeit vitte. Először ő is mint cégvezető dolgozott a malomban, majd 1905-ben id. Henrik két fiával, Árpáddal és Róberttel közkereseti társaságot alapított. Míg id. Henrik nem adta fel svájci állampolgárságát, addig három fia, Henrik, Árpád és Róbert felvette a magyar állampolgárságot. Róbert, svájci adatok szerint, 1895-ben magyarnak vallotta magát és a milleneumkor díszmagyarban vett részt a budapesti városküldöttségben.¹⁵ Ő az egyedüli, aki bank-, és üzletkörökkel is tartotta a kapcsolatot: több bank és vállalat igazgatósági tagja. Az 1900-as évek elején épült Lipót körút 11. számú Haggenmacher-házban rendezett be magának nagystílú lakást, míg Oszkár öccse, az egyedüli, aki megtartotta svájci állampolgárságát, a Lipót körút 15. sz. házban telepedett le. Érdekes módon egyikük sem lakott abban a házban, amelyet végül örökölt, mert a 15. sz. ház Róbert tulajdonát képezte, Oszkáré pedig a Lipót körút 13. volt.

Id. Henriknek 90 éves korában legnagyobb gondja az volt, hogy Árpád és (II) Henrik halála után sem a sörgyár, sem a malom továbbvitele nincs biztosítva, annál is kevésbé, mert az ifj. Henrik egyetlen fia, (III) Henrik bevonult katonának, Róbert pedig nem nősült meg és nincs utódja. Ekkor legfiatalabb fia, Oszkár, aki a sörgyárban volt érdekelt és egyáltalában nem függött édesapjától, minden bátorságát összeszedve elé állt és

közölte vele, hogy aggodalma teljesen alaptalan, mert Róbertnek felesége és elegáns, kitűnően nevelt két fia él Bécsben egy luxus villában, az egyik 18, a másik 14 éves. Mindezt azért titkolták, mert Róbert nagyon szép, de szegény leányt vett el feleségül és attól félt, hogy nővérei nagystílú házasságai mellett apja sohasem fogadná be feleségét, őt magát pedig még ki is tagadná.

A hatás, a családi fáma szerint, váratlan volt. Az öreg úr azonnal hívatta Róbertet és követelte, hogy haladék nélkül hozza Pestre feleségét és két fiát. Boldogan ölelte magához a várva várt utánpótlást: Ottót (1899–1979) és Sándort (1903–1977).

Édesanyjuk, Purczl Éva Anna (1869–1940) valóban nagyon szép nő volt. Mint szegény leány először a híres Váci utcai Monasterly-cég varrodájában dolgozott, de mire Róbert megismerte, már a divatszalon első manökenje volt. Ma, az ún. „top-modellek” előtt nyitva állnak a paloták, de abban az időben ilyen házasság nagypolgári körökben szinte elképzelhetetlen volt. Róbert joggal félt apja haragjától, egyben féltette egzisztenciáját is. A kálvária, amit Purczl Anna ezért megjárta külön regénytéma.¹⁶ Nemcsak szép, de rendkívül tehetséges és művelt nő volt és így kivívta magának az egész család tiszteletét, de származását homály és hallgatás fedte. Az 1980-as évek kutatásai azonban kimutatták, hogy a Purczl családot a XVIII. sz. közepén Grassalkovich gróf telepítette Magyarországra és az anyakönyvi feljegyzések szerint Soroksár első alapítói közé tartoztak. A XIX. sz. első felében már sűrűn találkozunk nevükkel a „Franzstadti” ház-, föld- és telek-kimutatásokban is. Jómódú majoros gazdák és fuvarosok. Szerepelnek a régi Pest irodalmában is:¹⁷ így pld. Gárdonyi Albert leírja, hogy Purczl András 1841. II. 14.-én 279 □ölt vett a 791. sz. ház telkéből: „Bey der eoden Kirche neben dem Rákosgraben.”

Ugyanezt igazolják a telekátírási jegyzetek (1839–1944), miszerint 1841. II. 11-én feleségével Theresia geb. Gausen-nel együtt megvette a „Franzstadt, Soroksárer und Mühlgasse N. 791... 129 liegenden Mayerhofgrund und aus 279 4/6 bestehenden und in Mühlgasse führende und mit ihr No 253 G... Baustelle um 1491 fr.” Ladislaus Locatelli-től.

Purczl András, Pallos-Illyefalvi: „Pest Buda polgárai” szerint, molnármester volt Soroksáron és 1837-ben nyert pesti polgárságot. Mesterségét nyilván vizimolnárként folytatta Pesten, mint ahogy Haggenmacher Henrik két évtizeddel később pályafutását kezdte.

A házaspár alakja azért is érdekes, mert Purczl Anna felnőtt korában nem szüleinél, hanem önállóan lakott. Nagyszülei, szülei a XIX. sz. elején mind a Mester u. tengelyében, az Üllői út és Soroksári út felé vezető mellékutcákban telepedtek le és ott vettek házakat. Mindez azonban azt jelenti, hogy a Purczl család, megelőzve a Haggenmachereket, Aicheket, Drehereket és Saxlehnereket, – tehát azt a XIX. sz. második felében feltörő, összekapcsolódó családi konzorciumot, mely szerepet játszott Pest történetében, de 200 év alatt számtalan külső ok miatt elszegényedett és szétesett. Purczl Anna származását, bár csak 50 évvel halála után, de mégis felfedte és helyére tette a kutatás.

Haggenmacher Róbert csak 4 évvel élte túl édesapját. A trianoni végzés folytán a Monarchiára és nagy Magyarországra berendezett malomipar összeomlott és így Oszkár és ő egyedül csak a sörgyártásban látott még valamelyest lehetőséget, bár ezen a vonalon is rendkívül nagy volt a túltermelés. Róbert 1921-ben bekövetkezett halála után a malmot Miklós József vette meg 60 000 000 koronaért,¹⁸ de a malom továbbra is Haggenmacher-név alatt működött, majd 1922-ben átalakult és Haggenmacher Malom RT. néven szerepelt. 1935-ben¹⁹ véglegesen felszámolták.

Míg Róbert fiai és a háborúból szerencsésen hazatért (III.) Henrik egyetemi évei teltek, addig Oszkár kiváló érzékkel mentette át a sörgyárat rendkívül nehéz időszakán. E korszak megértéséhez vissza kell nyúlni a második generáció nőtagjai sorsdöntő házasságaihoz. A konzuli palota nagystíluságából a Haggenmacher leányok ui. ragyogóan mentek férjhez. Az Aich rokonság révén a Haggenmacher-orientáció határozottan a sörérdekltség irányába tolódott el és így a két legidősebb leány német sörgyárosokat választott, mégpedig két unokafivért. Marie Martha, 1890-ben Ulrich Ferdinand Armin Oettler (sörgyáros Zeiz-ben) felesége lett, követve 2 évvel fiatalabb húgát, Melanie Louisát, aki már 1889-ben kötött házasságot Volfram Oettlerrel, akinek viszont Weissenfels a.d. Saale-ben volt sörgyára.

A harmadik leány, Friderike Elisabeth sem maradt el nővérei mögött, amikor 1891-ben Saxlehner Árpád, a Hunyadi János keserűvíztelep cégvezető igazgatójának felesége lett. Apósa, Saxlehner András (1815–1889) szakított a család hagyományos posztókéészítés és -kereskedelem mesterségével és átadta fivérének Váci utcai üzletét, melyet „Zum Schwarzen Hund” név alatt már 17 éve

vezetett. 1862-ben keserűvíz-termeléssel kezdett foglalkozni, ugyanabban az évben, amikor Haggenmacher Henrik első gőzmalmát megépítette. Meredeken felfelé ívelő pályafutásuk szinte párhuzamosnak mondható. Saxlehner-vonalon is nagy vagyon halmozódott fel a kitűnő üzletvitel alapján. Export üzleteiket is nagyjából egyidőben, az 1860-as évek végén kezdték el, sőt vagyonuk csúcspontja is talán 20 évvel később, a palotaépítés korszakára esik. Míg a Haggenmacher család II. generációja Trianon után kellő időben való felszámolással és átállással meg tudta menteni vagyonának legalább egy részét, addig a Saxlehner utódok még a II. világháború előtt kénytelenek voltak feladni a családi vállalkozást.²⁰

A pálmát azonban a legfiatalabb Haggenmacher leány, Bertha Luisa vitte el, aki 1898-ban az ország egyik leggazdagabb polgára: Dreher Jenő sörgyáros és nagybirtokos felesége lett. Ebben a nagy vagyoni összefonódásban, amit közgazdász nyelven „házassági stratégiának” is neveznek, Oszkár is részt vett, amennyiben, 1903-ban Saxlehner András (1815–1889), a vagyonszerző unokáját, Boytha Jolánt vette feleségül, aki révén a pesti értelmiségi vonal is belépett a Haggenmacher családba.²¹

Ilyen családi kapcsolatok mellett szinte kézenfekvő, hogy az I. világháború utáni válságban a Dreher-Haggenmacher érdekeltség összefogott és a sörgyárak először unióba léptek egymással. Ez az unió, amit Dreher Jenő és Haggenmacher Oszkár fémjelez, zseniális húzással a sörgyártás pangását, maláta exportjával egyensúlyozta. A birtokukban levő sziklapince labirintusa svájci adatok szerint 33.200 m² területen egyedülálló volt a világon és Európa legjobb malátáját szállította. A Schweizer Echo 1932. évi 3. sz.-ban kimutatja, hogy míg a termelés 1926-ban 64.256 q-t tett ki, addig 1929-ben már 142.108 q-t. 1926–29-ig összesen 370 321 q malátát termeltek és ennek egynegyedét Svájc vette át. 1929-ben a Neuer Züricher Zeitung IX. 3.-i számában leírja, hogy a Dreher-Haggenmacher konzorcium tagjait várják Zürichben mint exportáló feleket és méltatja kiváló munkájukat.

A maláta exporton kívül a családi unió bevezette az ún. Brandy gyárat, amelyben háromféle konnyakot, likőröket és elsőrendű barackpárlatot készítenek. 1924-ben létesült a Dreher-féle csokoládé- és keksz-gyár, majd kiterjesztették működésüket a szénsav-, műjég- és szikvízgyártásra. Érdeklősséget vállaltak a Szent Lukács-fürdő kútvál-

lalatával kristályvizük terjesztésére és részt vettek a Paracelsus Rt. alapításában is. 1923-ban megvették a nagykanizsai sörgyárat, majd a Liebig textilgyárat. A kőbányai Haggenmacher-sörgyár területén berendezték az ország egyik legnagyobb gyapotfonodáját, melyet a kellőleg kiképzett mérnök, Róbert idősebb fia, Ottó vezetett. 1920-ban átvette a nagykanizsai Király-sörfőzdét, az ország legnagyobb vidéki sörüzemét és lerakataival megjelent minden nagyobb városban. A harmincas évek elején létesült Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvényserfőzde Rt. kialakított szálloda hálózatával, valójában az ország egyik legnagyobb és leghatalmasabb konszernje lett.²² Elnöke Dreher Jenő, vezérigazgatója Haggenmacher Oszkár volt.

Oszkár szerencsés üzletpolitikáját azonban mély családi gyász kísérte. 1927-ben elhunyt felesége, Boytha Jolán, hat fiú és két leány gyermeket hagyva maga után. Oszkár ezután teljes visszavonultságban élt Városmajor u. 32. sz. alatti nagy villájában és idejét munkáján kívül csak árván maradt családjának szentelte. Rendkívül nagy vagyonát – sörgyári részvényein kívül – bérházak és egy bakonyi erdőbirtok képviselte.

A mindinkább erősödő Dreher-Haggenmacher kapcsolattal ellentétben a Haggenmacher-Saxlehner összefonódás, egyrészt Haggenmacher Frieda (Saxlehner Árpádné) korai halálával, aki 27 évesen mint három gyermek anyja távozott az élők sorából, másrészt a keserűvíz üzlet visszaesésével inkább lazuló tendenciát mutatott. A két család III. generációban való újabb kapcsolata azonban olyan bensőséges viszonyt alakított ki, melynek középpontjában (II.) Henrik özvegye: Aich Emma állt.

Aich Emma a polgári nagyasszony mintaképének tekinthető. Magas, karcsú alakja, finom arcvonásai, disztíngvált megjelenése és hallatlan kedvessége szinte predestinálta őt arra, hogy férje halála után ő képviselje a családi központot és az összetartó erőt. Nem volt üzletasszony, nem szólt bele a családi vállalkozásba, mert joggal bízhatott Haggenmacher Oszkár és Dreher Jenő üzletvitelében. Társadalmi téren azonban kivívta magának az egyeduralmat, amit nemcsak családi köre, de bizonyos mértékben a távolabbi polgári körök is respektáltak. Az összefonódott vagyoni érdekeltségének ő volt a lelke és csendes, de határozott fellépésével mindig keresztül tudta vinni akaratát és egyensúlyba tartotta családjá különböző élet-szinten élő tagjainak egymáshoz való viszonyát.

Jótekonysága is példás volt. A Haggenmacher Károly-féle alapítvány, a Bethánia nevű gyermekotthon évkönyvei tanúskodnak adakozásáról. Míg Aich Emma magával hozta az Aichek nagystílűségét, melyet a schwechati Dreher-sörimpérium, „a világ legnagyobb sörgyára” és a szinte felmérhetetlen Dreher-vagyon árnyékában szívtak magukba, addig a II. generáció legfiatalabb nőtagja: Bertha Luise, akit Lilynek becéztek teljes visszavonultságban élt kiváló férje, Dreher Jenő oldalán. Dreher Jenő valóságos „Grand seigneur” volt. Nemcsak megjelenésével, de minden megnyilvánulásával kiérdemelte ezt a jelzőt, mellyel kortársai őt felruházták. Mindenben az élre tört. Először mint honvédszázados, majd 1894 óta mint úrlovas 10 győzelmet aratott. Ezzel kivívta magának apja (II) Antal elismerését, aki benne látta a Dreher-lőtenyésztés és versenyistálló jövődöbéli képviselőjét. Nem is csalódott. Az erdőháti ménes Dreher Jenő alatt élte fénykorát. „Der alte Dreher”, ahogy őt Bécs nevezte, minden téren nagy reményeket fűzött Jenő fiához és ezért adta át neki a kőbányai sörgyár vezetését, majd a magyarországi birtokokat.

1896-ban megbízta Hubert József építész, hogy tervezzen Kőbányán, az Aich igazgatóknak fenntartott kúria parkjának túlsó oldalán egy kétemeletes kastélyszerű épületet fia számára. Jenő így 1898-ban egy fényűzően berendezett házba hozta ifjú feleségét. 1896 óta cégvezetője volt a kőbányai sörgyárnak, 1905 óta pedig társtulajdonosa. A sörgyár 1921 óta lett teljes egészében az ő tulajdona. Schwechatban külön mezőgazdasági osztály foglalkozott (II) Antal hatalmas, az egész Monarchiára kiterjedő birtokaival. A magyarországi birtokoknak (az 1903 évi statisztikai adatok szerint)²³

Fejér vármegyében 17.247 k.h

Tencsén és Abaúj-Torna vármegyében 10.545 k.h

összesen: 27.992 k.h.-nak) a fiatal Dreher Jenő lett vezetője, majd 1911-től tulajdonosa. Martonvásárt 1897-ben szerezték meg József főhercegtől, aki viszont 1893-ban 2.1 millió forintért vette meg az 1870-es évek válsága után tönkrement Brunswick Géza gróftól. A még kezdő Dreher Jenőnek az volt a feladata, hogy a teljesen elhanyagolt birtokokat átállítsa modern, intenzív gazdálkodásra.

Ez a XX. sz. első évtizedében nagyjából sikerült is, addigra kiépült a 16 km hosszú lóvasút, az iparvágány, számtalan újszerű tervek alapján készült istálló, rendeződött a vízellátás, megvetették a korszerű tehenészet alapjait. Bár a schwechati központ intenciónak megfelelően, mégis egy fia-

taleMBER fáradhatatlan munkája nyomán indult be a nagy célokra irányuló Fejér megyei gazdaság Martonvásár központtal. Ehhez a nagybirtokhoz négy kastély tartozott: a központban állt az egykori Brunswick-kastély és az ún. kis kastély, Tordason a Battyhány hercegek hajdani kastélya. Válon pedig a szintén 18. sz.-ban épült Ürményi-kastély: ma már műemlék. Ez volt tehát az a keret, amely a rendkívül puritán módon nevelt Haggenmacher Lilyt fogadta. A Dreher- és a Haggenmacher-felfogás között abban volt lényeges különbség, hogy Ausztriában a Dreher család III. generációja már főúri módon élt – (II) Antal kettenhofi kastélyában többször fogadta a császárt, s lovai miatt Erzsébet királyné is meglátogatta – míg a Haggenmacher-vonalon a reprezentáció Magyarországon csak az 1886-ban elkészült konzuli palotával kezdődött.

Lily, a Benczúr-festmény szerint fiatal korában sem volt kifejezetten szép nő, de lényében volt valami különös, meghatóan kedves vonás. Rajongva imádta férjét és Dreher Jenő árnyékában a szerény, szürke kísértő szerepét játszotta meggyőződéssel és odaadással, de mindig nagyon disztintváltan. Míg férje a lovaregylet és a mezőgazdaság révén úgyszólván csak mánás körökben mozgott, Lily teljes visszavonultságban élt. Társadalmilag nehéz helyzetbe került, mert életnívójuk, vagyonuk révén az arisztokraták köréhez kellett volna csatlakoznia, viszont az 500 éves Haggenmacher-múlt tudatában nem vállalta köztük a másodlagos szerepet. Nem szabad megfélemlkezni arról sem, hogy az I. világháború előtt, egészen az 1920-as évek elejéig, a mánás nők még megkülönböztetően magázták a polgárásszonyokat. Polgári körökben, beleértve a családot is, viszont oly nagy volt az anyagi szintkülönbség, hogy az bükkört vont Lily alakja köré. A Dreher-impérium, bár Trianon következtében nagy károk érték, rendíthetetlenül ment tovább a maga útján és kitűnően kezelte Lily örökölt vagyonát, beleértve a konzuli palotát, amely az övé lett. A családban tehát szerették és tisztelték, de csak messziről. Így teljesen egyedül maradt, csak szűkebb családjának élt és idővel úgy tűnt, hogy csendes, szerény, de mindig elegáns megjelenésével elérhetetlen magasságokba lebeg egy saját maga kreálta társadalmi szinten. Minden vagyona mellett sorsa tragikus volt. Az elsőszülött ikerpárt (egy fiút és egy lányt) csecsemő korban veszítette el és utánuk nem született több Dreher férfitód. Három leánya közül Lieselt 17 éves korában vitte el a tbc. Lily rettenetes

fájdalmát sohasem érezte környezetével, önmagába zárt kör volt mindvégig és híven teljesítette kötelességét. Bármelyek otthona: a svábhegyi villa, a martonvásári kastély, a Károlyi utcai kis palota, a Szentendre feletti vadászkastély fogalom volt a maga nemében.

Dreherné vendége lenni megtiszteltetés volt még a családon belül is. Minden szerénysége és kedvessége mellett volt benne valami más, és ezért respektálták. Akaratlanul is uralkodott szűkebb és távolibb családján, és nem csak vagyonának köszönhetette, hogy glédában álltak a pesti kereskedők, amikor hatalmas Minerva kocsijával üzletük elé gördült.

Az 1930-as években a pesti társadalom álmélkodva vette tudomásul, hogy Dreher Jenőné, svábhegyi emeletes nagy villáját a völgyig érő parkkal Budapest városának ajándékozta, hogy ott gyermekszanatóriumot létesítsenek. Dreher Jenő viszont schwechati kastélyát adta át egy tollvonással Bécs városának.

Egyedülálló jelenség volt mindez, de ők nem fűttek hozzá semmiféle magyarázatot. Lily „kegyelmes” asszony mivoltában sem változtatott svájci szokásain, puritán rendben vezette háztartását kulcskosárral a karján. Dreherék jellemzője volt az egyszerűség, de tökéletes szinten. Környezetéből kiszivárgott, hogy minden szabad percét a jótekonyság tölti ki, bár ő maga soha nem beszélt róla. A Haggenmacher-alapítvány: a Bethánia gyermekotthon évkönyvei viszont megőrizték, hogy ő volt az otthon adakozó lelke. A Haggenmacher család csak annyit tudott róla, hogy minden rajongása mellett ő képviselte az egyedüli fékező erőt, amely Dreher Jenőt bármilyen vonalon való túlzástól vissza tudta tartani. Ilyenkor kissé félszeg mosollyal de rendkívül kedves hangon annyit mondott: „Ich bitt’, dich Eugen...” – és ez a néhány szó úgy hatott mint egy varázsigé.

1969-ben Svájcban búcsúztunk el egymástól, anélkül, hogy tudtuk volna. „Tante Lily” – mert mi, a III. generáció így szólítottuk – férje halála után Winterthurban, a család ősi fészkeben a Haggenmacher Károly által alapított öregek otthonában élt tökéletes magányban. Szép nagy szobát bocsátottak rendelkezésére, ami azonban minden kényelme mellett szinte tragikusan hatott a kastélyok és a paloták után. Legnagyobb baj azonban kínzó honvágya volt, hisz a „switserdüch” környezetben még szót sem tudott váltani senkivel. A kertben sétált, amikor megérkeztem – a nyakamba borult, gyenge testét rázta a zokogás és én nem találtam vígasztaló szavakra. Egy év múlva meghalt.

Utolsó kívánsága az volt, hogy hamvait hozzák haza a martonvásári Dreher-kriptába férje, leányai és fiai mellé. Amikor ez a 70-es évek legelején megtörtént, öten voltunk Martonvásáron az urna elhelyezési szertartásánál, mint a család itt-hon maradt tagjai. Munkanap ellenére azonban felvonult a nép. Martonvásár dolgozó tömege. Három község katolikus és protestáns papjai tartották a gyászbeszédeket és az ő beszámolóikból ismertük meg valójában, hogy ki volt és mit tett Haggenmacher Lily. Azonban még többet mondott nekem az összegyűlt sokadalom, amely a 70-es évek hangulatában nem riadt vissza attól a megmozdulástól amit a Dreher-temetés tiszteletadása

jelentett. Ami akkor Martonvásáron történt több volt mint temetés: a múlt, a Dreher-Haggenmacher család melletti kiállás volt.

Ma, amikor a II. generáció szerepét kívánom feleleveníteni a múltból, úgy gondolom, hogy társadalomtörténeti szempontból Martonvásár lakosainak tömeges részvétele a „kegyelmes asszony” temetésén nemcsak a 70-es évek elejének idejében, de az egész család több száz éves történetében egyedülálló volt. Minderre hivatkozással merem állítani azt, hogy Haggenmacher Bertha Luisa a Magyarországon élő II. generáció legkiemelkedőbb alakja volt.

III. generáció

A Haggenmacher család magyarországi történetében a III. generációnak jutott az a nehéz feladat, hogy átvészelje azt az időszakot, amelyben elveszti minden örökölt vagy szerzett vagyonát és kapitalista múltja miatt pellengére állítják. A III. generáció erre úgy válaszolt, hogy egy kivétellel minden egyes férfi tagja elhagyta az országot, beleértve a már felnőtt IV. nemzedéket is, amelyet sárga csillag helyett „X”-szel jelöltek az iskolában és megtagadták tőlük a továbbtanulást. Az utókorra hárul majd a feladat, hogy kiértékelje, milyen veszteséget jelentett az ország gazdaságára nézve a képzett szakemberek távozása.

A III. generáció a II. világháború utáni évtizedben nemcsak tagjai képzettségével, de üzleti politikájával és gazdasági súlyával a család legmagasabb szintjére emelkedett. Ebben az időben a svájci állampolgárságát megtartó Oszkár-ágon kívül már csak három ütőképes magyar Haggenmacher állt a porondon: a Henrik-ág (négy nővér) képviselőiben (III.) Henrik, a köztudatban „Harry”, és Róbert két fia, Ottó és Sándor.

Az Oszkár-ág leszármazottai még túl fiatalok: József (sz. 1905) a legidősebb kivándorolt és Brazíliában telepedett le. Pál (sz. 1908) közgazdasági dr., a sörgyár és maláta export vonalán végzi gyakorló éveit. Oszkár (sz. 1911) és Tamás (sz. 1913) vendéglátó főiskolát végeztek Svájcban és a HUNGÁRIA Hotel igazgatói lesznek. Tibor (sz. 1916) sörgyártás vonalán szerez mérnöki diplomát, Jenő (sz. 1922) pedig kémikusnak készül. Nővérük, Margit Graffl Károly földbirtokos felesége lesz, Erzsébet pedig nem ment férjhez, de

fivéreivel és nővérével 1945 után elhagyta az országot.

A magyar történelemben, a svájci honosságukat megtartó II. generációból – tehát az Oszkár-ágból – Tamás játszott 1944-ben érdemleges szerepet.²⁴ Ő szerezte meg Pannonhalmának a védettséget a Svájci Vöröskereszt közbenjárásával és ezzel nemcsak a kolostor történelmi múltját mentette meg minden műkinccsével együtt, de 410 gyermeknek, 220 felnőttnek, 52 nővérnek és 70 fekvő betegnek biztosított menedéket.

A svájci követségen Born Frigyes kereskedelmi attasé volt a Vöröskereszt megbízottja. Haggenmacher Erzsébet pedig titkárnője. Tamás tehát fiatalos hévvel, de a legjobb kilátások mellett vállalta ezt a feladatot, ami végül sikerrel járt. A Svájci Vöröskereszt révén a nemzetközi Vöröskereszt védelmébe vette Pannonhalmát, svájci megbízottjuk Brunschweiler Egon gyártulajdonos volt. Mindez a 31 éves Tamás ténykedésének volt köszönhető.

A magyar Haggenmacherek még az 1920-as években házasságaikkal hívták fel magukra a figyelmet, amennyiben mind a hárman Pekár leányt vettek el feleségül.²⁵ A sort 1921-ben Henrik (a továbbiakban Harry) kezdte, felesége Pekár Marianne. Ottó 1923-ban Emmát, Sándor pedig 1929-ben Zsuzsannát vezetni oltár elé. Az unokatestvér és a két fivér három nővérral kötött házassága még megerősíti a magyar Haggenmacherek összetartását. A konszernben ugyan csak ketten maradtak, mert Sándor, a Bécsi Kereskedelmi Akadémia és a Német Mezőgazdasági Akadémia elvégzése után a mezőgazdálkodást választotta,

hogy mint fiatalabb, részvénypakettjével bátyja pozícióját erősítse a konzernen belül.

Harry Aich György halála után foglalta el feleségével az oszlopos igazgatói kúriát, addig az Ihász utcából nyíló, a gyár területén álló kertes házban lakott, mint a Csokoládé- és Keksz-gyár igazgatója. Az ő feladata volt a maláta export kiépítése és belga konzuli minőségben a külföldi kapcsolatok ápolása. Ebben nagy segítségére volt Pekár Marianne, aki szépségével, eleganciájával, kultúrájával és kifogástalan nyelvtudásával maradéktalanul betöltötte a ráértelt feladatot. Főképp diplomatákkal és arisztokratákkal érintkeztek, minden nagyobb társadalmi megmozduláson vagy ünnepségen jelen voltak. Egyetlen leányuk Marietta, a gyáriparba ment férjhez, amennyiben Gschwindt György felesége lett, majd szülei távozása után ő is elhagyta az országot.

A Henrik-ágon Harryn kívül négy nővére szerepel: Emma 1903-ban Saxlehner Kálmánhoz, Márta 1905-ben dr. Sztéhló Aladárhoz, Edith 1912-ben dr. Frigyesi József egy. tan.-hoz, míg Marianne Adler-Rácz Józsefhez ment feleségül.²⁶ Az ő utódaik közt, tehát a IV. generációban egy kiemelkedő egyéniség írta be nevét a magyar történelembe: Sztéhló Gábor evang. pap (1909–1974)²⁷, aki a Vöröskereszt védelme alatt álló „Jó pásztor” mozgalom révén megszámlálhatatlan zsidó gyermeknek nyújtott menedéket. Az első ilyen „otthon” Haggenmacher Ottó és Pekár Emma villája volt a Bércz u. 16. sz. alatt, melyet 28 más épület követett, többek között a volt Haggenmacher Istenszeme-villa a Zugligetben. Az ő nevéhez fűződik a „Pax Gyermekotthon” is, az első gyermekváros, amely 1945 és 1949 között működött.

Haggenmacher Ottó és felesége Pekár Emma, a Henrik-ágban szereplő Haggenmacher-Pekár házaspárral szemben teljes visszavonultságban élt először Kőbányán, majd Bércz u. 16. sz. alatt épült villájukban, amely ma az egyiptomi követségnek ad otthont. Ottó a textilgyár igazgatója volt, egyben a konzern gazdasági irányítója. A házaspár mint természetrajongó, a Bakonyban svájci mintára épített vadászkastélyában töltötte minden szabad percét. Leányuk: Mária, dr. Verebélyi Pál felesége lett, három fiuk: Róbert, Ottó, György külföldön élnek. A házaspár 1956 után kivándorló útlevelel távozott Svájcba,

A harmadik Haggenmacher-Pekár házaspár történetét, csak első személyben folytathatnám,

mert férjemről Haggenmacher Sándorról és önmagamról van szó. Mi voltunk az egyedüliek a Haggenmacher nevet viselő családtagok között, akik megkockáztatták a szinte lehetetlent: itthon átvészelni az 1945 utáni időszakot. Részben kötött a föld szeretete, más téren Sándor felfogása, hogy nem akar proletárként élni a kapitalizmusban. Mindezen túl én is görcsösen ragaszkodtam az oly nehezen átmentett tárgyaimhoz, családi emlékeinkhez.

Nagy árat fizettünk ezért és a kálvária, melyet bejártunk olyan mély nyomokat hagyott bennem, hogy még nem tudnék tárgyilagosan beszámolni róla. Sorsunk dokumentált története az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára „Pekár Zsuzsa, Haggenmacher Sándorné gyűjteményébe” kerül, ahol majd idővel a kutatók rendelkezésére áll.

Ma visszatekintve azt vallom, hogy bár sokkal magasabb életszinten és főképp nyugalomban élhettünk volna Németországban német tudásunkkal és főiskolai számviteli végzettségünkkel, én valószínűleg ismét ugyanezt az utat választanám. Az egyén nem tud kilépni a génjei által meghatározott körből, ami egyben sorsát is jelenti, így az utókor feladata lesz, hogy elbírálja életünket és megállapítsa: kinek volt igaza? Annak, aki elment, vagy annak aki itt maradt. Az ember sohasem lehet önmaga bírója.

Szegény kisleányom, Edith (1930–1972) mint Pattantyús Ábrahám Ádámné még e nagy műszaki név árnyékában sem tudta magát túltenni azon a csapáson, amit 1945 jelentett neki. Szívvel-lélekkel gazdának készült, annak is neveltük. Élete végéig lázadozott a „sors” igazságtalansága ellen.

Fiam 1956-ban 19 évesen disszidált, hogy nyugaton keressen magának új utakat.

A Haggenmacherek IV. generációja tehát a III. generáció példáját követve elhagyta az országot. Jobbára Svájcban, Németországban, Belgiumban, Kanadában, az Egyesült Államokban és Brazíliában élnek szétszórta, átlagos polgári színvonalon. Kapcsolataik Magyarországgal rendkívül laza, csak néhányan tértek vissza rövid látogatásra.

A Haggenmacher család így kihalt Magyarországon és csak a Kerepesi és Farkasréti temetők kriptái emlékeztetnek még tagjai száz éven át betöltött kiváló szerepére.

Pekár Zsuzsa

Jegyzet és forrás

1. Scheiber/Wieder, Karl: Der Bierbrauer Anton Dreher und sein Geschlecht. „Adler” 6, JG. 1944. 82. p. Ft. Josef Aich – (édesanyja Therese Komputt) – Somorján született. A nagyszombati sörház bérlője volt, majd a pozsonyi sörüzem vezetője és 1844 óta a schwechati Dreher-sörgyár igazgatója; Prominter, Josef: Dreihundert Jahre Brauhaus Schwechat. Wien, 1932. 42. p.
2. Vörös Károly: Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917. Bp. 136. p.
3. Ráday Mihály: Jöjjön ki Kőbányára. „Magyar Nemzet” 1992. július 2. 7. p.
4. Lakás- és címjegyzék 1907–1908 és telefonkönyv 1920. Franz (II.) felesége: Josefa Schmidt; Franz (III) felesége: Herczog Gizella.
5. Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvénytársaság Jelentése az 1945–1946. évekről. 1947. január 6. Megnyitó Forintmérleg. Bp. 1947.
6. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának Jelentése 1884–85. 100. p.
7. A magyar korona országainak gyáripára az 1898-as években XVIII. füzet. 61. p. (Kiemelve Koncz K. „Két nagyvállalkozó család vállalkozói stratégiájának összehasonlítása” című kéziratából 16. p.) továbbiakban Koncz i. m.
8. Sztierényi/Matlehovits szerk. Az 1896. Évi Ezredéves Kiállítás Eredménye. Bp. 1897. III. k. 114. és 119. p.
9. Pekár Zsuzsa: A Szent István körút 9–11–13–15. számú házainak története. In.: Adalékok a Lipótváros történetéhez. II. k. Bp. 1988. 448. p.
- 9a. Budapest Cégbírószág, Társas cégek: 31. k. 159. p. Kiemelve: Koncz K. i. m. 16. p.
10. Budapest Cégbírószág, Társas cégek 47. k. 121. p. Kiemelve Koncz K. i. m. 16. p.
11. Budapest Cégbírószág, Cg. 1.795.161.630/1908 c. irat. Kiemelve Koncz K. i. m. 16. p.
12. Árvaszéki Iratok, 11.132. Haggenmacher Henrik és Marianne gyámügyei 183.688 sz. hagyatékát adó végzés. Kiemelve Koncz K. i. m. 19–21. pp.
13. Wegmann, Emil: Geschichte der Familie Haggenmacher von Winterthur. In.: Neujahrsblatt der Stadtbibliothek Winterthur 957. 78. p.
14. Pártos Gyula: Haggenmacher Árpád családi háza a budapesti Stefánia úton. In.: Építési Ipar 1907. 194–195. pp.
15. Kovács Dénes: A főváros díszbandériuma. „Vasárnapi újság” 1986/30. sz. 43. évf.
16. Purczl Anna, Haggenmacher Róbertné élete. Pekár Zsuzsa: „Ahogy én láttam őket” c. kéziratában dokumentáltan szerepel és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, a „Pekár-Zsuzsa gyűjteményben” kerül megőrzésre.
17. Gárdonyi Albert: A ferencvárosi pusztatemplom. 57. p. In.: Tanulmányok Budapest múltjából I. k. Bp. 1932. 60. p. A malmok a XVIII. sz.-ban is a Boráros-tér előtti Duna-szakaszon álltak, ahol a meder az említett (Rákosárok) árok által
- idesodort homoktömegek miatt sekély volt és ennek következtében a malmok lehorgonyozása könnyen ment. Bizonyossága ennek az is, hogy a Ferenc körutat kezdettől fogva Malom utcának nevezték. A Puszta templom a Boráros-tér déli oldalán állt.
18. ML. 1921. 49. sz. 624. p.
19. ML. 1922. 15. sz. 194. p.
20. „Magyar Szalon” XI. k. 142. p. Saxlehner András. Pester Lloyd Kalender 1859. Hirdetések: XXX.: Andreas Saxlehner: Zum Schwarzen Hund.: Waizner Gasse in Graf Nakoschen Haus. Surányi Ernő-Kiss Imre: A 25 éves Hunyadi János keserűvíztelep és a telepalapító Saxlehner család története. In.: „Vizkutatás” 1989/2. Külön szám. 5. p.
21. Bethleni Boytha, orvoscsalád.
22. Budai Károly Szerk.: A Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvénytársaság RT. Budapest-Kőbányán. A magyar vendéglátóipar története. Bp. 1948. 389. p.: Kenéz Béla: Ipari öntudatunk ébresztői és munkálói. Bp. 1943. 290. p.
23. Pekár Zsuzsa: A Dreher család története. 1991. Kézirat, a M. Tud. Akadémia Mezőgazdasági Kutató Intézetének martonvásári könyvtárában.: Lencsés Ferenc: Martonvásár Tört. 1965. 44–45. pp.
24. Wallinger Endre: Menedék a hegytetőn. „Tükör”. 1981. 40. sz. XVII. évf. 8. p.
25. A Pekár nemességet 1889-ben Ferenc József adományozta Pekár Imrének (1838–1923) rozsnyói előnévvel. 1920 körül azonban kiderült, hogy a Pekárok 1650 után a Zemplén megyei Kelecsényben, 1701 után Migléczen, majd 1755 után Zelegnynön szerepeltek mint földbirtokosok, és hogy 1633. március 18-án II. Ferdinánd Pekár Tamásnak armálist adományozott, melynek szövege a kihirdetés alkalmával bejegyeztetett Sáros vármegye 1634. évi jegyzőkönyvébe. Palatinus József családkutató ezután levezette a Tamástól való származást, amely Pekár János 1739–1803 és Holéczi Mária 1741–1829 adataitól egyezik Pekár János 1782–1842 emlékeztetből feljegyzett őstáblázatával. Mivel az 1920-as években az okiratok másolatának beszerzése Csehszlovákiából nehézségekbe ütközött, Pekár Imrének az volt a kérése, hogy a család inkább az ő érdemeiért szerzett, 1889-ből származó nemességet használja rozsnyói előnévvel.
26. Gerő József: A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemese 1867–1937. Bp. 1938. 300. p.: Rácz Ferenc 83915/1903 nemessége és családneve örökbefogadott fiára Adler Józsefre átruháztatott. Kempelen Béla: Magyar nemesi családok Bp. 7. p. 1910. „A családból Adler József földm. min. oszt. tanácsosra átruháztatott Rácz Ferenc ny. pénzügyi titkár nemessége, címere és családneve, az Adler-Rácz kettős névhasználat engedélyezésével.
27. Sziehlo Gábor: Emlék egy esztendőről. Hagyaték, az evangélikus levéltárban.: Gárdos Miklós: Jó Pásztor. „Magyarország” 1983/49. sz. 23. p.

HAGGENMACHEREK MAGYARORSZÁGON

I. GENERÁCIÓ

Haggenmacher Henrik(1) 1827–1917 céhkeretben lesz molnár gőzmalom tulajdonos, feltaláló svájci állampolgár, svájci konzul	cop 1854	Liechti Mária 1834–1889	Haggenmacher Károly 1835–1921 technikum, molnárgyakorlat, terménykereskedő, malomipari feltaláló, az I. Budap. Gőzm. RT műszaki-, vezérigazgatója, elnöke svájci állampolgár	cop 1869	Szalay Gizella 1845–1929
---	-------------	----------------------------	---	-------------	-----------------------------

II. GENERÁCIÓ

Henrik (2) 1855–1917 magyar ép. technikum sörgyáros cop 1884 Aich Emma 1866–1954	Viktor 1857–1891 svájci ép. malommérnök	Walter 1859–1923 svájci ép. elmebeteg	Róbert 1862–1921 magyar ép. közgazdász malom igazgató és tulajdonos cop Purczl Anna 1869–1940	Árpád 1865–1921 magyar ép. malom igazgató és tulajdonos cop. Virter Irén 1873–1955	Mária 1867–? cop Ulrich Oetler sörgyáros, Zeitz Németország	Melanie 1869–? cop 1889 Oetler Wolfram sörgyáros Weissenfels a. d. Saale Németország	Friderika 1871–1898 cop 1891 Saxlehner Árpád cégigazgató 1860–1910	Louise 1878–1970 cop 1898 Dreher Jenő 1872–1949 katonatiszt sörgyáros a Dreher. Hag. I. M. Rsör RT. elnöke nagybirtokos b. titk. tan.	Oszkár 1874–1942 gyerekeivel együtt svájci állampolgár a Dreher. Hag. I. M. Rsör RT alelnöke és vezérigazgatója (végzettsége ismeretlen) cop 1903 Boytha Jolán 1882–1927 (Saxlehner unoka)
---	--	--	---	---	--	--	--	---	---

III. GENERÁCIÓ

Emma 1885–1858 Saxlehner Kálmán Hunyadi János Keserűvíz tulajdonos, cégigazgató Márta 1886–? cop 1905 dr. Sztehló Aladár Edith, 1880–1962 cop 1912 dr. Frigyesi József nőgyógyász, egy. tanár Marianne 1903–1992 cop 1924 Adler-Rácz József mérnök † Henrik (3) 1898–1972 A Dreher. Hag. I. M. Részv. sör RT vezérigazgatója, GYOSZ elnök belga főkonzul, cop 1921 Pekár Marianne 1902–1991	Ottó 1899–1979 mérnök, erdőbirt. a Dreher-Hag. I. M. Részvör RT textilgyár igazgatója cop 1923 Pekár Emma 1900–1979	Sándor 1903–1977 Ker. Akadémia, Bécs Mezőgazd. Egy. Lipcse fölbirtokos, nagybérő Kényszer alatt név- változtatás 1949 (Kürti) cop 1929 Pekár Zsuzsa	József 1905–1989 foglalkozása ismeretlen II. vh. e. kivándorolt Braziliába cop 1949 Hafers Renata 1920–? Margit 1906–1984 cop 1935 Graeffl Károly földbirt. Pál 1908–1970 dr. jur. Igazgató a Dr. H. I. M. Rsör RT-ben cop 1942 Hlatky-Schlichter Gili Oszkár 1911–1964 Vendéglátó főiskola Zürichben HUNGARIA Gr. Hotel Pest igazgatója Tamás 1913–1967 Vendéglátó főiskola Zürichben HUNGARIA Gr. Hotel Pest igazgatója cop 1955 Bischof Maria v. Grub-Eggersriet Tibor 1916–? Vendéglátó főiskola Zürichben a Dr. Hag. RT szállodáiban igazgató cop 1944 Sztojanovits Hella Erzsébet 1919– Jenő 1922– mérnök Kairoban cop 1951 Kruckner Elfriede v. Niederhelfenschwilu. Heldswilie Mint svájci állampolgárok a II. vh. alatt és utána mind eltávoztak. A IV. generáció ismeretlen
--	--	---	---

IV. GENERÁCIÓ

Marietta 1922– cop 1944 Gschwindt György gyárigazgató A Henrik vonal férfiágon kihalt	Mária 1924–1994 cop 1945 dr. Verebely Pál Róbert 1927– Ottó 1929– György 1938– 1945 után elhagyta az országot	Edith 1930–1972 cop 1950 Pattantyús-Ábrahám Ádám építész, egy. tanár Miklós 1937– 1956-ban elhagyta az országot
---	---	--

A DREHER – AICH ÉS HAGGENMACHER CSALAD KAPCSOLATA

A Dreher név 1604-ben jelenik meg először a németországi Pfullendorfbán Nicolaus vendéglős és polgármester személyében, és attól kezdve igazolt leszármazásuk rendelkezésre áll

Az első nyom Peter Aich nevéhez fűződik, aki 1744-ben született a Bodensee környékén és sváb eredetű. Sörfőző. Felesége: Therese Komputt. Az osztrák és magyar Aich család tőlük vezeti le származását.

Svájcban a winterturi levéltár a XV. sz.-tól kezdve vezeti le a Haggenmacher család származását.

Ausztriában Franz Anton (2) Dreher (1736–1820) telepedett le, aki Bécsben és Schwechatban sörgyáros. 2. felesége Katharina Widter cop 1804

Anton (1) Dreher 1810–1863
sörgyáros Schwechatban
2. felesége Maria Herzfeld, 1824–?
cop 1848

Klara Dreher 1806–1873
cop 1824 Franz Aich

Franz Aich (1) 1803–1876
Somorján született. Sörfőző.
Schwechatban, majd Kőbányán
igazgató a Dreher Sörgyárban
felesége Klara Dreher

Anton (2) Dreher 1849–1921
Sörgyáros Schwechatban
és Kőbányán
a „világ legnagyobb sörkonzernjének”
tulajdonosa, nagybirtokos a Monarchia
egész területén, osztrák főrendházi tag.
Felesége Katharina Meichl 1850–1937
cop 1870.

Franz Aich (2) 1835–1903
született Schwechatban.
A Kőbányai Dreher sörgyár
igazgatója.
Felesége Josefa Schmidt.

Haggenmacher Henrik (1) 1827–1917
1850 körül érkezik Magyarországra
mint molnárlegény. Az 1860-as években
már két gőzmalom tulajdonosa,
feltaláló, svájci konzul.
cop 1854 Liechti Mária 1834–1889.

Eugen (Jenő) Dreher 1872–1949
az első magyar állampolgár
Sörgyáros, nagybirtokos, belső
titkos tanácsos
felesége: Louise (Lily) Haggenmacher
1878–1970
cop 1898

Franz Aich (3) 1863–1911
A Kőbányai Dreher sörgyár
igazgatója.
1909-től magyar nemes
enyedi előnévvel.
Felesége Morvay Gizella
(1878–1920) (?)

Emma Aich
1866–1954
cop Heinrich
Haggenmacher

legidősebb gyermekük:
Haggenmacher Henrik (2) 1856–1917
magyar állampolgár
sörgyáros Promontoron és Kőbányán.
cop 1884 Emma Aich

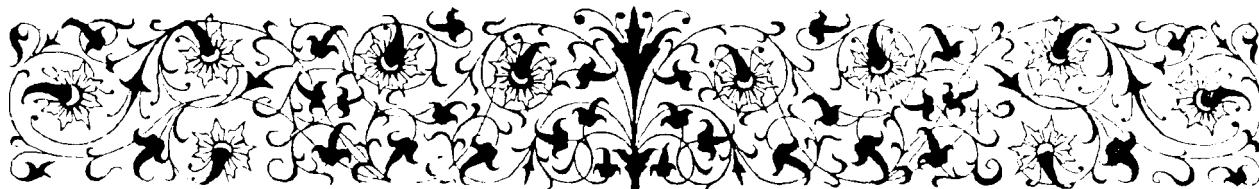
legfiatalabb gyermekük:
Bertha Louise 1878–1970
cop 1898 Dreher Jenő

A család férfi ágon kihalt, de
nőágon a Hardy-Dreher név él
tovább Belgiumban.

Aich Hubertus 1899–?
A Dreher Haggenmacher Első Magyar
Részvénytársaság RT alkalmazottja,
de 1945 után elhagyta az országot.

Haggenmacher Henrik (3) 1898–1972
A Dreher Haggenmacher Első M. Részvénytársaság RT
vezérigazgatója. GYOSZ elnök, belga főkonzul
cop 1921 Pekár Marianne 1902–1991
Államosítás után elhagyják az országot.

Férfiágon ez a vonal kihalt.

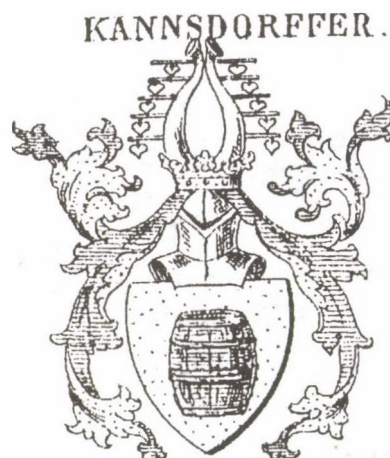
KANSTORFFER JÁNOS KÖRMÖCBÁNYAI KAMARAISPÁN CÍMERLEÍRÁSÁNAK ÉS CÍMERRAJZÁNAK ELLENTMONDÁSAI

A heraldika nyelvezete, szakkifejezései évszázadok folyamán jutottak el az általános nyelvhasználat változásaival együtt ezen történelmi segédtudomány napjainkban ismert formájához. A címertan meglehetősen szigorú szabályait képzett emberek – a heroldok – igyekeztek minden időben a tőlük telhető módon betartani és betartatni, mely a tárgyi megjelenésen kívül a szövegre is vonatkozott. A különböző nyelvek heraldikai szakszövegeiben való eligazodást segíti az, hogy közös nyelvből, a latinból indultak ki és alakultak, változtak a nemzeti sajátosságok szerint. Ezeknek a szakkifejezéseknek a módosítása, megváltoztatása, új kifejezések bevezetése mindenkor nagy körültekintést és megfontolást igényel, nagy felelősséggel jár, mert esetleg az utókor nem érti majd meg, hogy mit is akartunk mondani. Ezzel a jelenséggel sajnos már a napjaink emberei is szembekerülnek – valószínű, hogy elődeink is szembekerültek –, amikor egy-egy régi (használatból kikopott) szó jelentését nem ismerik. Az új szavak zavart okoznak a régebbi heraldikai írásos emlékek olvasása, tanulmányozása, kutatása során és egyesek hétköznapi értelmüknél fogva némely heraldikai szakkifejezés értelmét megváltoztatják. Hasonló problémát okoz az idegen szakkifejezések kiejtés szerinti átírása, főleg ha az rövid életű a gyakorlatban és netán még hasonló hangzású is valamely anyanyelvi szóval. Ez utóbbi ok miatt tévesen értelmezett és rosszul fordított címerleírást szeretnék – százéves csipkerózsika ál-mából felrázni és – a valóságnak megfelelően köz-zétni. Ez a címer a numizmatikában is megjelenik, korabeli pénzeinken mint a pénz kibocsátásáért felelős főtisztviselő címere szerepel, de sajnála-

tos módon rosszul azonosították be; a címerleírás furcsa, szokatlan szakszövegével nem tudták összhangba hozni.

Hans Kanstorffer bécsi polgár, pénzügyi titkár volt Bécsben, majd kamaraispán Körmöcbányán valószínűleg már 1451–1453-ban és 1456–1457-ben. Mátyás király 1467-ben ismét Körmöcbányára helyezte őt, ahol állítólag 1472-ben halt meg.¹ A német nyelvű, birodalmi formára kiállított, függőpecsétellátott címereslevelet V. László királytól kapta Budán 1456. március 22-én.² A címerleírás a következő: „ainem Schild von Gold und darinne zwen fazz von lazur in par, auf dem Schild ainen Helm gecziert mit ainer guldem Coron, und in der Coron zway aufgerekthte Horn mit lewbern und ainer Helmdeckh von Varben des Schildes”.³ Nyáry Albert ezt így fordította le: „Arany mezőben két kék hordó. A sisak oromdísze koronából kiemelkedő két szarv, melyek oldalaira hársfalevelek tűzvék. A sisaktakaró arany és kék”.⁴ A Csergheő Géza és Csoma József szerkesztésében megjelent J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Supplementband⁵ szövege szerint a címer arany pajzsban egy fahordó, melyet rajzban is közöl (1. ábra). Ezek a leírások félreértésen, helytelen fordításon alapulnak, amit ez utóbbi a rossz rajzzal még be is tetéz.

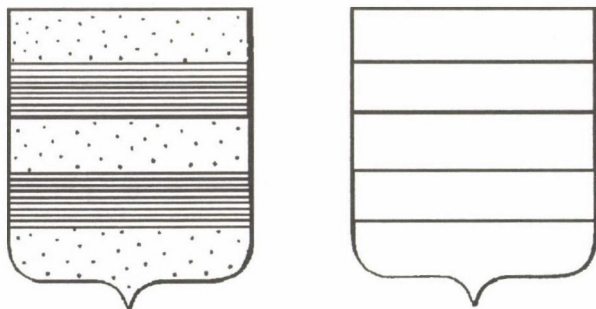
A félreértés oka az eredeti címerleírásban szereplő „fazz” szó, melyet elődeink nem értettek és a német Fass=hordó, Holzfass=fahordó szóval azonosítottak és ennek megfelelően fordították le, holott ez a latin fascia vagy a francia fasce szó – mely a heraldikában pólyát jelent – német kiejtés szerinti leírása. Ezt egyértelműen ki is fejti Seyler

1. ábra

A. Gustav a *Geschichte der Heraldik* című munkájában,⁶ amikor éppen ezt a címereslevelet hozza fel példaként arra, hogy a heraldikában gyakran alkalmazzák a „fazz” szót a „párosan vágott” vagy a „pólyás” szakkifejezések helyett. Ennek tudatában tehát Hans Kanstorffer címerének leírása helyes fordításban (szó szerint): egy arany pajzs, azon két pólya, mind a kettő kék; a pajzson... (2. ábra).⁷

Ez a címer a numizmatikában is komoly zavarokat okozott, de itt a képével. A középkor utolsó századában szokássá vált – főleg az aranyforintok esetében –, hogy a pénz kibocsátásáért felelős tisztviselő, főtisztviselő a nevének kezdőbetűje helyett (vagy azzal együtt) családi címerét tette rá a pénzekre. Így történt ez esetünkben is. Amikor 1467. márciusában a budai országgyűlésen meg-

2. ábra

szavazták a pénzügyi reformot, akkor Mátyás király a pénzverdékben jelentős személyi változtatásokat hajtott végre azért, hogy minél rövidebb idő alatt lássák el az országot az új pénzzel. A körmöcbányai pénzkamara élére a tapasztalt Hans Kanstorffert állította. Az állandó ezüstpénz – garas, denár, obulus – bevezetése és elterjesztése három évig tartott és erre az időre újra üzembe helyeztek régi verdéket és az aranypénzverő helyeket is igénybe vették. Körmöcbányán az aranypénzverés folyamatos volt, azonban az új éremképpel csak 1470. év végén vagy 1471. év elején kezdték verni.⁸ Így fordulhatott elő, hogy a Körmöcbányán 1468-ban és 1469-ben vert valamennyi pénzfajon – az új éremképű garason, denáron, obuluson és a régi éremképű aranyforinton – Hans Kanstorffer családi címere szerepel (3. ábra),⁹ melyet részben a kis felületen való megjelenítés (pontatlansága?), részben pedig a rosszul értelmezett címerleírás miatt nem tudtak azonosítani. Pohl Artur ezt osztrák címernek nézte és meg is magyarázta: „Mindhárom ezüstpénzfaj Kanstorffer János jegyével jelent meg, mégpedig 1468-ban a =K= betű az osztrák pólyás pajzs fölött jeggyel... Az =osztrák pajzsot= Kanstorffer nyilván nemzeti büszkeségből használta jegyével, az okmányok szerint is =Wiener Bürger=-nek (bécsi polgárnak) szokta magát nevezni”.¹⁰ Ez nyilván elképzelhetetlen, hiszen magánszemély abban az időben sem használhatta saját jegyével az

3. ábra

4. ábra

államcímert és főleg nem az osztrák címert magyar pénzen! A numizmatikai szakirodalmak ezen felül még rossz címerrajzot is alkalmaznak, mert a

némely vereten látható tárcsapajzsot nem a heraldikai szabályok szerint jelenítik meg (4. ábra).¹¹

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy Hans Kanstorffer körmöcbányai kamaraispán címere arany mezőben két kék pólya és ez szerepel a fentiekben tárgyalt pénzekben is, azonban a rendelkezésre álló kis felület miatt a rajzon a két pólya nem ismerhető fel egyértelműen és ezért az összevetészhető az osztrák címerrel.

Soós Ferenc

Jegyzetek

1. *Pohl Artur*: Ungarische Goldgulden des Mittelalters 1325–1540. Graz 1974. (továbbiakban: Pohl i.m.) 39. p. – *Pohl Artur*: Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540. Graz-Bp. 1982. (továbbiakban: Pohl 1982) 76. p.

2. *Áldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei 2. kötet 1092–1600. Bp. 1923. 50. p. nr. 45.

3. Uo.

4. *Nyáry Albert*: A heraldika vezérfonala, Bp. 1886. 240. p. l. jegyzet.

5. *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. Supplementband.* Nürnberg 1894. 134. p. 97. t.

6. *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Band A. Geschichte der Heraldik (Wappenwesen, Wappenkunst und Wappenwissenschaft)* Bearbeitet von Gustav A. Seyler. Nürnberg 1890. 224. p.

7. *Rietstap, J.B.*: Armorial général III/2. k. Paris 1909. t. CCXCV. 1. sor 3. kép (rajz: SF)

8. *Huszár Lajos*: Mátyás pénzei. in: Mátyás király – emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára I. k. Bp. én. (1940). (továbbiakban: Huszár im.)

9. *Réthy László*: Corpus Nummorum Hungariae II. k. Bp. 1907. nr. 204/A.; *Unger Emil*: Magyar Éremhatározó, második kiadás, I. k. Bp. 1974. 531/r. – *Pohl Artur* im.: 24.t. nr. Kl-7.; *Huszár Lajos*: Münzkatalog Ungarn, Bp.-München 1979. nr. 674. (Magyar Numizmatikai Társulat gyűjteménye, nr. 34., fotó: SF.)

10. *Pohl Artur*: Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei 1458–1490. Bp. 1972. 23–24. pp.

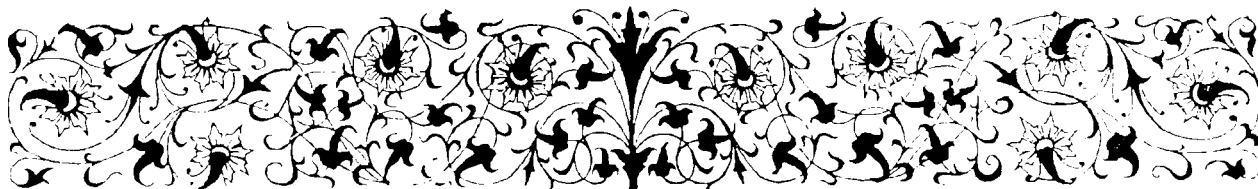
11. *Unger Emil*: Magyar Éremhatározó... nr. 531/q, r; 550/h, i; 577/d, e., – *Pohl* im.: 24.t. nr. Kl-7, Kl-8., – *Huszár* im.: nr. 674, 692, 717, 727., – *Pohl* 1982: 99. t. nr. 193–1, 193–2; t. 112. nr. 216–8, 216–9; t. 114. nr. 218–4, 218–5.

Szerkesztőségi hírek

Kérjük a szerzőket, hogy recenzió céljából munkájukat küldjék meg a szerkesztőség címére.

A TURUL szerkesztősége 1994. június 15-én kibővített szerkesztőségi ülést tartott, melyen a Szerkesztőség beszámolt eddigi munkájáról, a következő év terveiről, továbbá indokoltak és szükségesnek tartotta **Kollega Tarsoly István** történész bevonását a szerkesztőség munkájába.

Kérjük T. előfizetőinket, hogy amennyiben a Turul egy-egy számát a naptári év június, illetve december hónapjának végéig nem kapják meg, azt a szerkesztőségnek jelezni szíveskedjenek, mert sajnálatos módon nem mindegyik postázott példány érkezik meg a címzetthez. Értesítés esetén az elkallódott számot pótlólag megküldjük.

2. KISEBB ROVATOK

Weyprecht-Hugo Graf Rüd't von Collenberg 1916 – 1994

1994. május 14-én hunyt el Rómában Weyprecht-Hugo Graf Rüd't von Collenberg. A tudományos világ a Közel-Kelet és Bizánc egyik legelesebb genealógiai és szimbolikai kutatóját veszíti halálával. – Kedvesen tudják csak, hogy Collenberg gróf kitűnően beszélt magyarul: gyermekkorát nagyszülei családjánál, az Inkey bárók Zala megyei birtokán töltötte. 1945-ig élt Magyarországon, mikor is ősei földjére, Elzászba tért vissza és visszahonosult francia állampolgárrá. Magyarországi címbiztosítását a m.kir. belügyminiszter 1936-ban igazolta. – Egyetemi és intézményi pályafutása után (többek között a Pen Club állandó titkárságán és az UNESCO-nál is dolgozott), a szabad kutatói pályát választva, három évtizedre Rómában telepedett le. Sorra jelentek meg könyvei és őt tekintették a Vatikáni Levéltár egyik leghatározottabb „civil” ismerőjének.

Lelkesen támogatta Györffy György, Fügedi Erik, Benda Kálmán és még sok más tudós római kutatását, több ízben kiegészítve nekik a Vatikán zárolt magyar vonatkozású anyagának kutatási lehetőségét. Közismert volt nemzetközi körökben is, mint a szakmai kongresszusok állandó résztvevője. A Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetsége 1986-ban Díjjal, 1990-ben pedig Emlékéremmel tüntette ki. – A külföldi magyar szakemberek közül Bogyai Tamással, Deér Józseffel, Ferdinandy Mihállyal és Vajay Szabolccsal tartott fenn állandó és a kutatások teljesebbé tétele szempontjából felbecsülhetetlen értékű kapcsolatot. Kevéssel halála előtt jelent meg a Keresztesháborúk korának nyugatról jött lovagsaládjai Cyprus szigetén című munkája.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulójára tiszteletére. (Szerk. DOMINKOVITS Péter, TURBULY Éva.) A Soproni Levéltár kiadása. Sopron, 1993. 442 p.

Sopron város híres levéltárosa, Házi Jenő szinte egész életét, tudományos munkásságát a városának szentelte. Azt lehet mondani, ha a város a „civitas fidelissima”, akkor Házi Jenő volt benne a „civis fidelissimus”. 1918-tól 1950-ig volt a város főlevéltárosa, levéltárának hűséges kezelője, s gazdag középkori anyagának publikálója. Azután is, hogy állásából mondvacsinált ürüggyel eltávolították, kitartóan folytatta tudományos munkásságát. Kényszerű nyugdíjba vonulása után még közel félszáz tanulmánya jelent meg az 1986-ban bekövet-

kezett haláláig. Mi sem jellemzőbb rá, mint az, hogy még így is maradtak utána napvilágot nem látott művek.

A tiszteletére szentelt kötetben életét és munkásságát egyik utóda, Horváth Zoltán mutatja be; hagyatékáról, hagyatékából Varga Imréné és Nagy Alpár közölnek értékes adatokat; míg a soproni patikákról Házi Jenő most publikált kéziratában találunk fontos kiegészítéseket.

Neves szerzők sora – közel huszan – hajtának fejet jelképesen – valamennyien akár így, akár úgy Sopron történetét

érintő – tanulmányukkal a szakma legendás alakjának emléke előtt. *Mollay Károly* a soproniak harmincadvámjáról írt tanulmányt, *Kubinyi András* pedig a városok terheiről Mátyás király alatt. *Szende Katalin* a nők szerepéről értekezik a kézműiparban, ahogy az a városi végrendeletekből kihámozható. A Soproni Nemes Tudós Társaságról *Grüll Tibor*, az irodalmi életről Nyugat-Magyarországon *Kovács József László*, a két világháború közötti Soproni Irodalmi Kör tevékenységéről *Hegedűs Sándor* ad képet, *Tirnitz József* a 16–19. században élő, Sopronhoz polgárjogon kötődő művészekről és mesteremberekről közöl értékes adatsorokat. *Fazekas István* Kismarton olasz származású várplébánosa, Francesco Orsolini után maradt ingóságok leltárát teszi közzé. *Gecsényi Lajos* a Falussy család 17. századi történetét írja meg, *Domonkos Ottó* pedig a Gensel család soproni házának berendezését írja le, *Horváth József* viszont a 17. századi visiek végrendeletét elemzi. A

pallosjog megszerzése Locsmádon a témája *Bariska István*-nak, ifj. *Hiller Istváné* pedig az, miként látták és láttatták a külföldi diplomaták az 1625-i soproni országgyűlés eseményeit. A két világháború közötti helyi politika vizsgálata ad *Bircher Erzsébet*nek lehetőséget arra, hogy elkülönítse az általános, országos jelenségeket, a különös soproniaktól. *Filep Antal* ismerteti a Kisalföld népi építészetének különleges elemét, az ajtó elé épített boltozatot, amely védte a tüzet, ha fűjt a szél, s védte a bentlakót, ha lángkapott a tetőzet. A nemesi társadalom sajátos világáról kapunk képet *Dominkovits Péter* tanulmányából, mégpedig arról, miként alakul az egy-egy kisebb tájegység egymással rokonságban álló nemes családainak vagyoni helyzete. E kisebb nemesi familiák egyikéből származott Niczky Sándor, akinek kormánybiztossága idején (1848. szeptember 24–november 17.) kelt leveleit közli *Hermann Róbert*.

Érszegi Géza

KREDICS László-SOLYMOSI László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma.

Urbarium episcopatus Vesprimiensis anno MDXXIV. Történelmi Tár. Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes 4.) Akadémiai Kiadó kiadása. Budapest, 1993. 142 p. + 4 fascimile és 1 térkép

A néhány éve újra indult Történelmi Tár legújabb kötete a veszprémi püspökség birtokainak, birtokain lakó jobbágyainak és azok adózásának felmérése 1524-ből. Abból az időből, amikor a Veszprémi Egyházmegye élére új püspök, Szalaházi Tamás került. A felmérés szerint a veszprémi püspökség hét dunántúli vármegyében birtokolt. Veszprém városán kívül Sümeg, Zalaegerszeg és Nova mezővárosokban, valamint 71 faluban és öt pusztán volt birtoka a püspöknek, sőt Budán egy kúriája is.

Habent su fataa libelli – szoktuk mondogatni, ha kanyargós utakra tévedt könyvekről, értékes forrásainkról van szó. Erre az urbáriumra is találó a mondás, hiszen a jelentős birtok-együttes felmérése sem maradt ott, ahol maradnia kellett volna, a veszprémi püspökök levéltárában. Helyette Bécsben találjuk meg, s még hálát is adhatunk, hogy megtalálható, hiszen hasonló felmérések ritkán kerültek el a pusztulást. Maga a forrás nem volt eddig sem ismeretlen, hiszen nagy történész elődök: Eckhart Ferenc és Holub József bőven merített belőle, sőt filmen és nagytípusokon is már jó ideje tanulmányozható a forrásunk a Magyar Országos Levéltárban.

A nagy értékű forrás kiadására azonban sort kellett keríteni, hiszen a rendkívül gazdag forrásanyag megkerülhetetlen a veszprémi püspökök egykori birtokai történetének megírásában. Mindezen túl a gazdaságtörténész, a nyelvész hasonlóképpen nyereséggel forgathatja ezt a kis terjedelmű, de annál értékesebb kötetet. Munkájukat megkönnyíti a precíz szövegkiadás tárgyi és szövegkritikai jegyzeteivel, továbbá nem mulasztották el a szövegkiadók, hogy hasznos segédletekkel támogassák a kutatókat. Az szinte természetes, hogy a család- és a helynevek betűrendes mutatók segítségével megtekinthetők, nagyban növeli azonban a kiadvány értékét, hogy ezeken kívül a benne előforduló latin és magyar szavak is könnyen hozzáférhetők a mutatók alapján, sőt külön mutató sorolja azokat az ünnepeket, amelyek a járadékfizetés határnapjai is voltak abban az időben. Mindezek betetőzésésképpen jól megrajzolt térkép segíti a kutató szemet abban, hogy tájékozódni tudjon a kisebb-nagyobb birtokok rengetegében.

Ilyen és hasonló teljes szövegű közlések alapozhatják csak meg igazán a történettudomány maradandó eredményeit.

Érszegi Géza

PERSCHY, Jakob Michael szerk.: Bollwerk Forchtenstein. (Fraknó a bástya.) – Burgenländische Landesausstellung 1993. 15. Mai – 31. Oktober 1993. (Katalog der Burgenländischen Landesausstellung 1993 – Burgenländische Forschungen Sonderband XI.) Amt der Burgenländischen Landesregierung Abteilung XII/2. – Landesarchiv und – Bibliothek kiadása Eisenstadt 1993.

275 oldal, gazdagon illusztrált, részben színes táblákkal, fekete-fehér szövegközi illusztrációkkal.

Az 1993-as év jeles magyar vonatkozású kiállítását rendezték meg az ausztriai Fraknó (Forchtenstein) várában. A nagyszabású tárlaton az egyik legjelentősebb magyar arisztokrata család, az Esterházyak történetét ismerhették meg a látogatók, a legkülönbözőbb megközelítésekben. A témakör súlypontjába a fraknói várat, a környező vidéket állították, de természetesen tágabb, országos vonatkozások is láthatók voltak.

Ausztriából, Magyarországról, Németországból állítottak ki anyagokat közgyűjtemények és magánzemélyek egyaránt. A kiállított emlékek gerincét a herceg Esterházy család fraknói és kismartoni gyűjteményeiből való matéria alkotta. Maga a kiállítás, 27. teremben, a fraknói vár állandó beosztását követve került bemutatásra. A kiállításon nagyszámú történeti segédtudományi vonatkozást láthattak a látogatók. Így pl. gene-

alógia (X-XI. terem), történeti ikonográfia (I. és a XV. terem), fegyvertörténet (pl. XX-XXI., XXVI., XXVII. termék), falerisztika (XVIII. terem), insigniológia (V. terem), levéltártörténet (IX. terem), jogtörténet (darabontok szobája).

A kiállításról értékes katalógus jelent meg. Ez két fő részre osztható: 13 tudományos értekezésre, melyek részben magyar szerzők írásai, másrészt pedig részletes leíró katalógusra.

A következő tanulmányok olvashatók a kötetben: *Prickler, Harald* – *Tobler, Felix*: A fraknói vár és grófság; A legendás Fraknó; *Péter Katalin*: Esterházy Miklós; *Fazekas István*: Esterházy Pál; *Borus József*: A magyarországi hadszíntér 1526–

1722; *Pober, Martha*: A hadseregkiállítás szervezése és Mária Terézia hadserege az osztrák örökösödési háborúban és a 7 éves háborúban az Esterházy ezredek példáján; *Ódor Imre*: A magyar nemesi felkelés és az Esterházyak 1797–1809; *Pfaffenbichler, Matthias*: Fegyverek és haditechnika a koraújkorban; *Keil-Budischowsky, Verena*: Fraknó várának építéstörténetéhez; *Hammer, Ivo*: A fraknói vár homlokzati festményei; *Meyer, Wolfgang*: A középkori vártól az újkori védbástyáig; *Uő.*: Fraknó vára és a főúri vadászat; *Elmecker, Christoph* – *Reuter, Markur*: Megjegyzések a kiállítás szerkezetéről.

Pandula Attila

LAKATOS Sarolta: Rendjelek és kitüntetések a Jósza András Múzeumban. Kállay Kristóf rendjel- és kitüntetésadománya. – The Knight's Gift. Kristóf Kállay's Donation of Decorations. – Orden und Auszeichnungen im Jósza András Muzeum.

A Jósza András Múzeum kiadványai 39. Nyíregyháza, 1994. 95 p. számos fekete-fehér és színes ábrával. ISBN 963 7220 194.

1989-ben Dr. Kállay Kristóf, a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki nagykövete egy általa és más 1945 óta emigrációban élt magyar családok által, hosszú évek során összegyűjtött kollektívát: mintegy 7000 kötetnyi könyvtárat, iratokat, fényképeket, viseleteket, rendjeleket és kitüntetéseket ajándékozott szülővárosa, Nyíregyháza múzeumának. Így jött létre a Jósza András Múzeum Kállay-gyűjteménye.

A nyíregyházi múzeológus szerző jelen munkája ezen gyűjtemény rendjeleit és kitüntetéseit ismerteti. Németh Péter múzeumigazgató előszava után, külön fejezeteket szentel: 1. a rendjelek és kitüntetések általános történetének, 2. a Kállay-gyűjtemény és adományozás történetének, létrejöttének, s végül 3. a gyűjtemény egyes darabjainak ismertetésére. Továbbá jegyzetek, irodalomjegyzék, angol- és német nyelvű rezümé egészíti ki a kötetet.

A gyűjtemény 33 féle rendjelből, illetve kitüntetésből áll: 12 osztrák-magyar, illetve magyar, 11 más európai (Ausztria, Bulgária, Franciaország, Görögország, Horvátország, Lengyelország, Máltai Lovagrend, Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország, Pápai Állam, Spanyolország), 4 délamerikai (Argentína, Brazília, Peru, Salvador) eredetű. Egyes fajtákból több példány is előfordul. A gyűjteményt néhány adományozási okmány és tok egészíti ki.

A legtöbb darab (az eddigi kutatás szerint legalább 15) br. altorjai Apor Gábor (1889–1969) diplomatától származik, aki

1939–1944 között Magyarországnak a Szentszékhöz akkreditált követe volt. Véltetően további 13 insigniának is ő lehetett a tulajdonosa. A személyekhez kapcsolható további példányok egykori tulajdonosai között találjuk br. Apor Sámuel cs. és királyi altábornagyot, br. Apor Gizellát, br. Apor Irmát, bár-ciházi Bárczy István dr. miniszterelnökségi államtitkárt, Sir Frederic Duncan bécsi angol követet (1911–1913), valamint Gennaro Granito Pignatelli de Belmonte érseket. (Az utóbbi személyek életpályája, működése legalább vázlatos formában helyet kaphatott volna a kötetben.)

A gyűjtemény valamennyi darabját nincs módunk itt felsorolni. A legértékesebbek között megtaláljuk például az Aranygyapjas Rendet, a Szent István Rend nagykeresztjét a csillaggal. Rendkívül ritkaság a brünni „Maria Schul” Nemesi Kisasszonyintézet alapítványi díszjele. Az egzotikus magas délamerikai rendjeleknek feltehetően ezek az egyedüli hazai példányai. A kollektív darabjai nagyjából 1900 és 1958 között kerültek adományozásra.

Sajnáljuk, hogy a szép és hasznos kötet egyes ábrái túlságosan kicsiny méretűek.

Szeretnénk ha dr. Kállay Kristóf nemes tette másokat is hasonló adományokra ösztönözne!

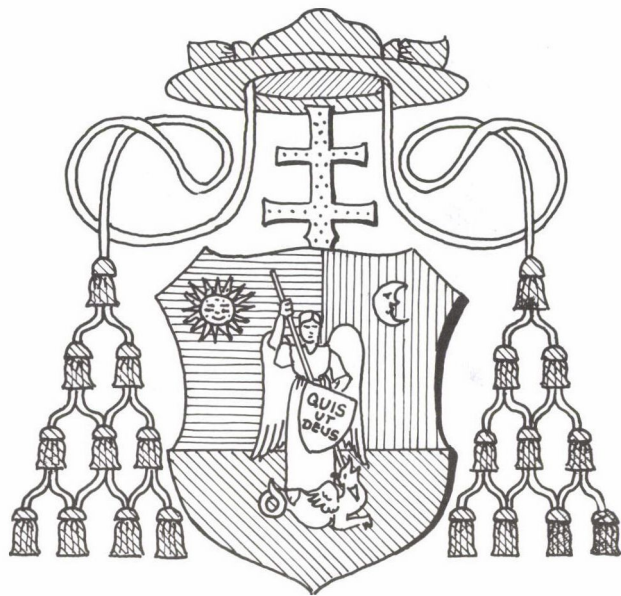
Rainer Pál

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HÍREK

Liechtensteinben hunyt el, 85 esztendősen korában, április 15-én, az 1992-ben újjáéledt *Turul* első mecénása, *Berczely Henrik* – barátainak Harry – aki támogatóink Aranykönyvében az 1. sorszámot viselte. Budapesten született 1909. szeptember 13-án, mint hagyományosan jogász-ösök ivadéka, aki családjában elsőként választott technikai pályát. Bécsi és svájci tanulmányok után, Karlsruhe-ban szerzett vegyészmérnöki diplomát, amivel a robbanóanyag-iparban helyezkedett el. Már üzemmérnökként hagyta el Magyarországot 1945. május 1-én. Előbb Svájcban, majd Dél-Amerikában élt, ahol a bányászat fejlesztése területén dolgozott előbb Braziliában, majd Peruban. Mint Peru tiszteletbeli főkonzula került 1963-ban Liechtensteinbe, ahol független üzemi tanácsadóként működött tovább, a világtávlatú Oerlikon-Buhrle zürichi konszern keretében. – Magyar származását mindenkor büszkén hangoztatta és minden állagörző magyar kultúrtevékenységet bőkezűen támogatott. A *Turul* hazai feléledésekor elsőként juttatta el hozzánk adományát, példát mutatva ezzel számos további támogatónak. Vaduzban helyezték örök nyugalomra. Emlékét kegyelettel őrizzük. (V.Sz.)

Ez év áprilisában iktatták be ünnepélyesen Gyulafehérvárott Dr. *Jakubinyi Györgyöt*, az Erdélyi Főegyházmege új érsekét. – A főpásztor itt bemutatott hivatali címerét Dr. *Székely András-Mihály* kolozsvári heraldikus tervezte. – Leírása: *kékkel és vörössel hasított pajzs zöld mezejében a gyulafehérvári főegyházmege védőszentje, Szt. Mihály arkangyal áll természetes ábrázolásban, hagiográfiai attribútumaival: a letepert Gonoszt taposón, jobbrólant ezüst gerelyével leszúrva; baljával ezüst pajzsot tart maga előtt, Quis ut Deus (Ki olyan, mint Isten) felirattal. A pajzsfe két szegletében jobbról sugárzó arcú arany napkorong, balról fogyó arculatú ezüst holdsarló. A pajzs arany érseki missziós keresztre helyezve, fölötté lebegő zöld érseki kalappal.*

amelyről a pajzsot csomózott zöld zsinórról induló, négy-négy növekvő sorra bontott, tíz-tíz zöld bojt hálózata övezi. – Az új érsek jelmondata: Magnificat („Magasztaljad lelkem az Urat”), aminek a pajzs alatt lebegő ezüst szalagon kellene megjelenennie. (V.Sz.)

Falerisztikai kiállítás és konferencia Nyíregyházán

A nyíregyházi Jósza András Múzeum méltóképpen ünnepelte meg fennállásának 125. évfordulóját, amikor 1994. május 5–6-án a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társasággal összefogva, a megyei közgyűlés támogatásával falerisztikai konferenciát szervezett. A konferenciának további aktualitást kölcsönözött *Kállay Kristófnak*, a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki nagyköveteinek nagyvonalú adományaiból létrehozott ún. Kállay-gyűjtemény első kiállításának megnyitása. [A kiállítás katalógusának ismertetését ld. e számunk könyvismertetései között. Szerk.]

A konferencia résztvevői a gyűjtemény keletkezéséről, anyagáról és jövőjéről nemcsak *Pandula Attila* megnyitóbeszédéből, és az adományozó családját képviselő *Kállay Kristóf*, valamint a kiállítás rendezője, *Lakatos Sarolta* előadásából szerezhettek bőséges információkat, de a mintaszerű módon, a megnyitóval egyidőben megjelent igen szép kiállítású kötetből is. A tervek és remények szerint a gyűjtemény távlatilag kitüntetés múzeumává és a magyarországi máltai lovagok emlékeinek őrzőhelyévé válna. A Jósza András Múzeum dísztermében megtartott konferencia első napi ülését, mint levezető elnök a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke, *Kállay István* nyitotta meg. Bevezető előadásában a történelem segéd- és rokontudományainak rendszerét ismertette. Ezt követően, ugyancsak bevezető jelleggel *Pandula Attila* adott kimerítő áttekintést a falerisztika segéd tudományának magyarországi historiográfiájáról, forrásairól, valamint a falerisztikai emlékek típusairól. A Bécsből érkezett *Juba Ferenc* nyugalmazott tengerészkapitány előadásában az osztrák-magyar haditengerészet történetével összefüggő emlékérmeket mutatott be. A diaképekkel kísért referátum egyben kitűnő bevezetést jelentette a Horthy Miklós kormányzó kitüntetéseivel foglalkozó előadásokhoz is, amelyek kétségtelenül a konferencia szenzációját jelentették. *Makai Ágnes*, a Hadtörténeti Múzeum főmunkatársa a néhai kormányzónak a közelmúltban hazakerült hagyatékáról számolt be, amely a kormányzó elvesztettnek hitt kitüntetéseiből is tartalmaz 17 darabot, köztük a korai típusú Mária-Terézia Rend, a Szent István Rend, a Magyar Érdemrend, és a Vitézi Rend jelvényét. Nem kis érdeklődés kísérte *Zeidler Sándor* előadását, aki mint szerencsés magángyűjtő, Németországban nemcsak felfedezte és azonosította, de meg is vásárolta Horthy Miklósnak az utolsó időkben viselt kitüntetés sorát. Diaképekkel is alátámasztva annak a véleményének adott hangot, hogy a Hadtörténeti Múzeum birtokába jutott kitüntetések eredetileg Horthy ezredtulajdonosi egyenruháját díszíthették. A nap záróprogramját *Pallós Lajos* előadása jelentette, aki egy titokzatos polgári egyesület, a „Schlaraffia” különös szokásairól és különös kitüntetéseiről beszélt. Az egyleti kitüntetésekkel dekorált bohócsipkás „lova-

gok” működésében kétségtelenül a századforduló polgári öni-róniáját kell látnunk.

A konferencia, a második napon *Takács Péter* tanszékvezető egyetemi tanár elnökségével ülésezett. Először *Kovács Vilmos*, a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem kitüntetettjeiről beszélt. Érdekes előadása elfelejtett, illetve politikai okokból elfelejtett katonai sorsokat és hőstetteket villantott fel a II. világháború időszakából. *Bús János* ezzel szemben azt vizsgálta meg 4100 katonatiszt pályájának statisztikai elemzésével, hogy a Horthy korszak katonáinak milyen esélyei voltak békeidőben kitüntetésekhez. *Rainer Pál* múzeológus Veszprémből egy három-generációs katonadinasztia, azaz a Rainer családban előforduló hat katonatiszt, 47 kitüntetésének történetét mondta el. *G. Héri*

Vera diakepekkel illusztrált előadásában a történeti emlékérmek műfajait mutatta be. Az előadásnak a Nemzeti Múzeumban általa rendezett reprezentatív kiállítás adott külön aktualitást. Az előzetes programon kívül hallgathatta meg a konferencia a bukaresti Hadtörténeti Múzeumból érkezett *Tiberiu Velter* előadását, amely Románia régi háborús kitüntetéseiről szólt. A konferencia szakmai részét *Pandula Attila* klasszikus témájú előadása zárta, amelyben a Magyar Királyi Szent István Rend történetével kapcsolatos újabb kutatásait összegezte.

A kétségtelenül sikeresnek tekinthető konferencia előadásai a tervek szerint a későbbiekben nyomtatásban is napvilágot látnak.

(Baják László)

Kérdezz-felelek rovat

FELELET

Válasz az 1994/3. kérdésre:

Két Perényi Éva? – Szuhányi Mártonné báró Perényi Éva Pál és báró Károlyi Zsuzsanna leánya, Ibrányi Istvánné báró Perényi Éva szülei: Farkas és Balassa Lujza. Tehát csak névazonosságon alapuló összetévesztése két külön személynek. – Ibrányiné Perényi Éva és szülei említve: Szabolcs vármegye, Táblai Osztály, be nem fejezett táblai perek; Esterházy, E/i, 1767. – Ibrányi István és Perényi Éva másodszülött fia, Miklós, 1744-ben Szabolcs vármegye alispánja; tehát 1720/25 táján születhetett, amikor a másik Perényi Éva még javában Szuhányi Mártonné.

KÉRDÉS

1994/5.

Keressük elhalálozási helyét és pontos dátumát a Máltai Lovagrend alábbi tagjainak (Magyarországon vagy külföldön). Nevük után zárójelben a Rendbe való felvételük éve. A névsor:

1. Csikszentkirályi *Balla István* (1938), 2. Boronkai *Boronkay Jenő* (1938), 3. Temesszlatinai *Brinzey Artúr* (1915), 4. *Buday István* (1938), 5. Dobói *Dobay István* (1942), 6. *Gunczy Jenő* (1915), 7. Szászabányai *Hofmann Géza* (1915), 8. Nagyváradi és Teleki *Horváth Dénes* (1942), 9. *Horváth József* (1938), 10. Neczpáli *Justh Ödön* (1941), 11. *Kemenes István* (1925), 12. *Lucich Károly* (1831), 13. Madai *Maday György* (1939), 14. *Mihályffy Vilmos* (1928), 15. *Miklósváry Rezső* (1938), 16. *Moser Ernő* (1927), 17. *Patzenhofer Emil* (1938), 18. Nagyselmeczi *Rakovszky Miklós* (1930), 19. *Sillay Jenő* (1938), 20. Barbácsi *Simon Elemér* (1933), 21. *Sipos András* (1915), 22. Somogyi *Hollós László Zsigmond* (1926), 23. *Szentiványi Sándor* (1938), 24. *Türr László* (1938), 25. *Ujpétery Elemér* (1939) 26. *Zsarnóczay János* (1927). – Minden adatért vagy tájékoztatásért köszönetet mondunk. Pontos adatismeret híján köszönettel vesszük annak eligazító jelzését is, hogy kihez lehetne pontosításért fordulni.

1994/6.

Ki tud közelebbit erről a jelvényről?

Anyaga bronz, zománcozott, mérete: 3,9 x 5,9 cm.

Hátlapján: 435 szám.

TURUL (LXVII) No 3

Zusammenfassung

Dr. György Csapó, Forschungsgruppenleiter der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft, stellt die bisher wenig bekannte Abstammung der Familie Osztrólyczy de Osztrólyka dar – eines alten Adelsgeschlechts von Oberungarn aus dem Komitat Zólyom (heute Slowakei). Das reiche Material des Familienarchivs ist bis heute unveröffentlicht; es enthält ungefähr 142 Urkunden aus der Periode 1346–1599. Weitere Dokumente befinden sich in verschiedenen Sammlungen. Das älteste Dokument stammt aus dem Jahre 1280; es handelt um einen Rechtsstreit zwischen Mitgliedern des schon verzweigten Geschlechts hinsichtlich der Teilung des Gutes Osztrólyka. – Nach dem Verfall der mittelalterlichen Festung wurde im Jahre 1636 von Melchior Osztrólyczy ein neues Herrenhaus errichtet. Erhalten in gutem Zustand bis 1947, als es vom letzten Besitzer konfisziert wurde, befindet sich nun das ehemalige Herrenhaus im Zustand eines beunruhigenden Verfalls. Die Familiengeschichte stellt das typische Schicksal eines dem mittleren Adel gehörenden reichbegüterten Geschlechts, aus welchem durch Jahrhunderte hervorragende Persönlichkeiten der Komitatsverwaltung, Richter, Landtagsabgeordneten und Offiziere hervorgingen. Durch vorteilhafte Eheverhältnisse wurde auch die wirtschaftliche sowie gesellschaftliche Position der Familie unterstützt und verstärkt. Die strukturellen Veränderungen des 20-ten Jahrhunderts zerstreuten die ständig in Ungarn ansässig gebliebenen Mitglieder der Familie. Die Darstellung wird mit Illustrationen und bisher unbekannten Familienporträts ergänzt.

József Deák-Varga stellt die kommunalen Wappen verschiedener Städte des Komitats Somogy dar. Nach zeitweiliger Darstellung solcher Motive in den Emblemen wie z.B. rote Sterne, Hochofen, elektrische Zentrale usw. ist seit dem politischen Systemwechsel ein Rückkehr zu den traditionellen Motiven bemerkbar. Trotz aller guten Absichten war die Anwendung der Letzteren eher übereilt und die Wappenbeschreibungen eher unklar oder ungenau, wobei die festgesetzten Regeln der Heraldik vernachlässigt wurden. Das ist dem Mangel an eine kompetente Kontrollbehörde zuzuschreiben, die technische sowie ästhetische Gesichtspunkte in Betracht nehmen sollte. Der Autor schlägt die Errichtung einer institutionellen Kontrollstelle vor.

Im letzten Kapitel der Studie von Zsuzsa Pekár über die Familie Haggenmacher berichtet sie über die Rolle der zweiten und dritten Generation. Die Berufsveränderung der Familie von der Mühlenindustrie ins Brauereigewerbe war schon durch die Eheschliessungen von vier Mitgliedern der zweiten Generation mit Angehörigen von Bierbrauerfamilien angedeutet. Drei hervorragende Frauenpersönlichkeiten werden dargestellt. Ein interessantes Beispiel der Konzentration des Industrievermögens ist die zweifache Beziehung mit der Familie Saxlehner, während die dreifache Heiratsbeziehung mit den Mitgliedern der Familie Dreher zur Errichtung eines der grössten Industriekonzerns des Landes zur Folge hatte. Als Verbindungsfaktor spielt auch die Familie Aich eine Rolle, die bisher in der ungarischen Literatur nicht erschien. Aus soziologischen Gesichtspunkt ist es bemerkenswert, dass drei ungarische Mitglieder der dritten Generation Töchter der Familie Pekár heirateten.

Die erfolgreiche wirtschaftliche Tätigkeit der Familie war infolge des zweiten Weltkriegs beendet. Die Vertreter der

dritten Generation haben – mit einer einzigen Ausnahme – das Land verlassen, und die Angehörigen der vierten Generation folgten ihrem Beispiel.

Ferenc Soós meldet sich mit einem reich illustrierten Artikel, der die im ungarischen heraldischen System auftretenden Ungewissheiten zusammenfasst. Das heraldische System, das im Mittelalter an Reichtum und Genauigkeit nicht mangelte, hat seit der ottomanischen Eroberung an Wert viel eingebüsst. Die Regeln gerieten in Vergessenheit, die Wappenbeschreibungen wurden ungenau, die Texte unverständlich. Der Autor stellt ein konkretes Beispiel dar, und zwar die Metamorphose des Wappens der Familie Lanstorffer, welches vom König Ladislaus V. (1440–1457) einem Wiener Bürger, der zum Präses des Bergbaudistrikts in Oberungarn ernannt wurde, geschenkt war. Im Laufe der folgenden Jahrhunderte kam es zu Fehlinterpretationen des früher korrekten Textes, was zu irrtümlichen und zweideutigen graphischen Darstellungen führte, welche aber von der Familie akzeptiert wurden. Der Autor stellt das originale Wappen fest, das ursprünglich sehr einfach war: in Gold zwei blaue Balken.

Die Rubrik der Todesfälle ist diesmal zum Andenken des bekannten Forschers Weyprecht-Hugo Graf Rüdít von Collenberg (1916–1994) gewidmet, der vielfache Beziehungen zu Ungarn pflegte seit seinen Jugendjahren, als er des öfteren auf dem Landgut seiner ungarischen Grossmutter in Transdanubien weilte. Sein Adelstitel wurde übrigens auch in Ungarn anerkannt. Für diesen unermüdlichen und in höchstem Masse gewissenhaften Forscher, der drei Dezennien in Rom verbracht hatte, gab es im Vatikanischen Archiv wenig Unbekanntes. Im Lichte seiner Forschungen verfügt man nun über neue Kenntnisse hinsichtlich der Beziehungen des Königreichs Ungarn mit dem Heiligen Stuhl im Mittelalter. Graf Rüdít-Collenberg war Preisträger und war auch mit der Ehrenmedaille der Internationalen Konföderation für Genealogie und Heraldik ausgezeichnet.

Die bibliographische Rubrik der Zeitschrift bringt eine Festschrift über Jenő Házi; eine handfertige Zusammenstellung ersten Ranges aus der Feder von Péter Dominkovits und Éva Turbulý. Dr. Házi (1893–1986) widmete sein ganzes Leben lokalgeschichtlichen Forschungen seiner Geburtsstadt Sopron, wo er die Stelle des Hauptarchivars bekleidete. Mehr als fünfzig Monographien und Studien deuten auf seine Tätigkeit, die Genealogien, Körperschaften, Analysen von Urkunden und Testamente umfasst. Sein Vermächtnis besteht aus einem beträchtlichen Material unveröffentlichter Manuskripte. Etwa zwanzig Kollegen und Freunde huldigen seinem Andenken mit diesem sorgfältig zusammengestellten Band. Diesmal seien nur die Beiträge von Dr. Lajos Gecsényi über die bisher wenig bekannte Familie Falussy und die Studie von Péter Dominkovits erwähnt. Der Letztere hat die Struktur des Landadels des Komitats untersucht.

László Kredics und László Solymosi wählten das Gebiet der Diözese Veszprém im Jahre 1524 zum Gegenstand ihrer Untersuchung, auf Grund des Dokumentes „Urbarium episcopatus Veszprimiensis anno MDXXIV.“ Das Dokument wird in Wien aufbewahrt, aber bisher weder veröffentlicht, noch analysiert. Diese reichbegüterte Diözese – hauptsächlich durch die Freigiebigkeit der Königinnen von Ungarn – verfügte

te über grosse Besitztümer im sechs verschiedenen Komitaten. In den Registern werden 4 Städte, 71 Dörfer und 5 Allodien erwähnt. Erklärungen verschiedener Begriffe, die im Text vorkommen, sowie geographische Skizzen machen das Material zugänglich.

Der zweite Teil der Buchbesprechungen legt die Kataloge von zwei Ausstellungen vor, wobei der Katalog in beiden Fällen zugleich als geschichtliche Quelle benützt werden kann. Die Ausstellung unter dem Titel „Bollwerk Forchtenstein“ gibt eine Auswahl der Geschichte des fürstlichen Zweiges des Hauses Esterházy sowie Niederösterreichs. Der Katalog der Ausstellung „Orden und Auszeichnungen im Józsa Andrássy-Museum“, die in Nyíregyháza veranstaltet wurde, legt die

wertvollen Gegenstände vor, welche von Dr. Kristóf Kállay dem Museum geschenkt wurden.

Im Fürstentum Liechtenstein ist der Ingenieur Heinrich Stanislaus *Berczely* (1909–1944) verstorben, der als einer der hochgeschätzten Persönlichkeiten der in der Emigration lebenden Ungarn galt. Bergbauingenieur grossen Formats machte er eine Karriere in Lateinamerika, dann in der Schweiz. Er war für jede kulturelle Tätigkeit seiner Landesleute zugetan. So war er seit dem Neubeginn unserer Zeitschrift *Turul* der erste Mäzen: im Goldenen Buch unserer Sponsoren Nummer Eins. Aufrichtigst nehmen wir an die Trauer der Familie teil.

Das dritte Heft Jahrgang 1994 wird mit der ständigen Rubrik „Frage-Antwort“ ergänzt.

Offener Brief an die Redaktion von TURUL

Da ich den inhaltlichen Überblick meines Aufsatzes über die erste Generation der Familie Haggenmacher unter der Bezeichnung „Zusammenfassung und Résumé“ erst nach der Veröffentlichung lesen konnte, möchte ich Sie auf diesem Wege auf einige in den Resümés befindlichen Irrtümer und Ungenauigkeiten aufmerksam machen.

In den beiden Resümés sind solche Behauptungen zu finden, die im Text meines Aufsatzes nicht vorkommen und den Forschungsergebnissen über die Geschichte der ungarischen Industrie nicht entsprechen: „Mittels neuer *technischer* Erfindungen ist es ihnen [den Haggenmacher Brüdern] gelungen, das alte Mühlengewerbe - das in Ungarn aus der Vorzeit galt - *erneuern* und zum neuen Blühen *helfen* in der Gestalt einer modernen und wettbewerbsfähigen Industrie.“ (sic: *technischen*; zu *erneuern*; zu *verhelfen*)

Demgegenüber begann die Entwicklung der ungarischen Grossmühlenindustrie in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts mit der von Grafen István Széchenyi gegründeten Pester Joseph Walzmühle, als sich Heinrich und Karl noch nicht in Ungarn befanden. Der Aufschwung erfolgte erst in den 1860-er Jahren; es wurden nacheinander Dampfmühlen errichtet und zu dieser Zeit wurden auch die beiden Dampfmühlen Heinrichs gebaut. Die ungarische Mühlenindustrie hatte damals schon einen guten Ruf, Karls und Heinrichs Erfindungen von ausschlaggebender Bedeutung erschienen erst in den 1870-er Jahren. Doch die Mühlenindustrie von Budapest ist am Ende der 70-er und anfangs der 80-er Jahren durch den Mechwart'schen Walzenstuhl und den Haggenmacher'schen Plansichter weltberühmt geworden. „*Sie haben miteinander rivalisiert...*“ „*Die Anwendung des Doppelzylinders, des mit Buffer versehene Plansiebes und die Einführung der Schalmühle sind mit ihrem Namen verbunden.*“ (*Schälmühle*)

Demgegenüber wäre die richtige Interpretierung des ungarischen Textes die folgende: Ihr Wettstreit im technischen Bereich trug zur Entwicklung der ungarischen Mühlenindustrie wesentlich bei. Während Heinrich der Konkurrenz gegenüber die Produktivität seiner Mühlen durch Geheimhaltung der Patente seiner Walzenstühle sicherte, verschaffte sich Karl durch die Veröffentlichung des von ihm erfundenen Plansichters den Weltruf. Auch die Fachbegriffe entsprechen den in der Fachliteratur verwendeten nicht. Richtig ist: „*henger-szék*“ = Walzenstuhl, „*siksza*“ = der Plansichter.

Die Zeitangabe über die Familie Liechti stimmt mit den im ungarischen Text angeführten Daten nicht überein. Der ungarische Text behauptet, dass die Liechti am Anfang der 1400-er Jahre in Winterthur erschienen und im Laufe der Jahrhunderte zu den in ganz Europa bekannten Turmhülsenbauern geworden sind. Zitat aus dem ungarischen Text: „...ihre urkundlich bewiesene Ahnentafel fängt mit Laurentius Liechti an und setzt sich durch 12 Generationen von der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bis zum Jahre 1857 fort.“

Dagegen lautet es in der deutschen Fassung: „... deren Mitglieder seit 1454 nachweisbar durch viele Generationen Uhrmacher waren...“

Gleichfalls ist das Konsulatsamt von Heinrich missverständlich dargestellt. Er war nämlich 40 Jahre lang von 1872 bis 1912 Schweizer Konsul und beendete nicht damit seine Laufbahn, sondern legte wegen seines hohen Alters fünf Jahre vor seinem Tode sein Amt nieder.

„Beendete seine Laufbahn...“ „... das Gebäude steht an einer wichtigen Pulsader der ungarischen Hauptstadt...“

Ergänzend füge ich hinzu, dass der unter Denkmalschutz gesetzte sogenannte „Konsulats-Palast“ in der Andrássy Strasse 52 steht.

Ich halte es für wichtig festzustellen, dass Carl - entgegen der deutschen und französischen Fassung - in Ungarn nur eine Stiftung, nämlich das Kinderheim BETHANIA gegründet hat.

Weiter heisst es in der deutschen Fassung: „Heinrich dagegen ist es 1945 gelungen sein Industrievermögen ins Ausland zu retten, wo es mit Erfolg neugestiftet werden konnte.“

Dieser unwahre und schwere Irrtum kommt in meinem Aufsatz nicht vor. Da Heinrich (I) 1917 verstarb, konnte er 1945 nichts mehr unternehmen, und so ist diese Behauptung unsinnig.

Ich halte es für wichtig bekanntzugeben, dass das Industrievermögen der drei ungarischen Haggenmachers aus den Aktien des Dreher-Haggenmacher-Konzerns bestand. Die Stammaktien der Hauptaktionäre waren aber gesperrt. Nach der französischen Fassung könnte doch angenommen werden, dass sich der Wert des gesperrten Anteils - als Industrievermögen - aus dem Steinmeer des Fabrikgeländes von Kőbánya und der Pester Hotelkette auf den Weg machte, um nach 1945 ins „Exil“ zu ziehen und in „glücklicheren Ländern“ rekonstruiert zu werden.

Demgegenüber ist festzustellen, dass die drei Haggenmacher-Brüder bis zur Verstaatlichung als Generaldirektor und Direktor, bzw. als Mitglied des Aufsichtsrates bei der Aktiengesellschaft tätig waren und dann alle ihre Haus-, Grund und Industrievermögen verstaatlicht wurden. So blieb ihnen nichts mehr übrig um es ins Ausland zu retten und dort neuzugründen, und das ist auch mit Tatsachen bewiesen. Aus den gewonnenen ungarischen Eigentümern haben zwei Personen nach

der Verstaatlichung, aber nicht in gleicher Zeit das Land mit einem regulären Pass verlassen, doch der dritte ehemalige Eigentümer ist hinter dem Eisernen Vorhang geblieben.

Ich bitte höflichst die obengenannten Daten im nächsten Heft von Turul als Berichtigung in französischer und deutscher Sprache zu veröffentlichen.

Frau Zsuzsa Pekár-Haggenmacher

TURUL (LXVII) No 3

Résumé français

M. György Csapó, président du Comité de recherche de la Société hongroise d'héraldique et de généalogie, présente la filiation très peu connue des Osztrólczy de Osztrólcuka, vieille race de la Haute Hongrie, au comitat de Zólyom (aujourd'hui en Slovaquie). Leurs archives exceptionnellement riches restaient jusqu'à présent inédites, conservant pourtant quelque 142 parchemins sur la période 1346 à 1599. C'y ajoutent encore d'autres, échus aux dépôts publics. Le plus ancien en date de 1280, une dispute parmi les branches déjà ramifiées à propos d'un partage du domaine d'Osztrólcuka. – Après la destruction de leur forteresse médiévale, une nouvelle demeure seigneuriale a été élevée par Melchior Osztrólczy, en 1636. Conservée impeccablement jusqu'en 1947 – date d'exil du dernier possédant exproprié – elle se trouve actuellement dans un état de délabrement inquiétant. – L'histoire de la famille suit le destin-type de la noblesse moyenne hongroise qui fournissait pendant des siècles à son comitat des juges et des administrateurs, ainsi que des députés et des officiers à la patrie. Des mariages bien choisis affirmèrent leur position sociale et renforcèrent leur situation économique. Or, les bouleversements structurels du XXe siècle ont terminé de disperser la famille, représentés pourtant toujours en Hongrie. – Des illustrations et portraits inédits enrichissent cette présentation.

M. József Dedák-Varga présente les emblèmes municipaux des bonnes villes du comitat de Somogy. Après la contrainte communiste – étoiles rouges, hauts fourneaux, centrales électriques, etc. – la libération soudaine inspira un retour aux motifs traditionnels. Malgré les bonnes intentions, l'application hâtive en fut extrêmement confuse, les descriptions brouillées, les règles établies ignorées... Tout cela se doit à l'absence de tout contrôle compétent, technique ou esthétique. L'auteur suggère la création d'une autorité de supervision.

Mme Zsuzsa Pekár conclut son récit de la famille Haggenmacher et dans cette dernière partie elle rend compte du rôle de la II. et de la III. génération. L'auteur présente le passage des Haggenmacher de la meunerie à la brasserie, ce qui était déjà présagé par les mariages entre les quatre membres de la II. génération et ceux des familles de brasseurs. L'auteur présente aussi trois femmes exceptionnelles de la famille Haggenmacher. Les liens du mariage avec la famille Saxlehner sont des exemples intéressants de la concentration des biens industriels. D'un autre côté la double alliance avec la famille Dreher menait à la création d'un des plus grands consortiums industriels du pays. La famille Aich, qui était jusqu'à maintenant inconnue dans la littérature généalogique hongroise, joue aussi un rôle de liaison entre les familles Dreher et Haggenmacher. Les mariages entre les trois membres hongrois de la

III. génération et les trois sœurs Pekár, méritent une attention particulière au point de vue de l'histoire sociale.

Les conséquences de la deuxième guerre mondiale ont mis fin à l'activité industrielle efficace des Haggenmacher. Les membres de la III génération – sauf un – ont quitté la Hongrie et la IV. génération a suivi leur exemple.

M. Ferenc Soós présente une étude richement illustrée, faisant état des incertitudes qui envahissaient le système héraldique hongrois, si riche et si précis au moyen âge, dès la période dévastatrice des invasions ottomanes. On oublie les règles, on se confond dans le blasonnement, et les textes „à l'ancienne” deviennent incompréhensibles... L'auteur présente la curieuse métamorphose subie par les armoiries Lanstorffer, octroyées le 22.3.1456 par le roi Ladislas V (1440–1457) à un bourgeois de Vienne, nommé préposé aux mines royales de la Haute Hongrie. – Au cours des siècles subséquents, le texte jadis correct fut mal interprété donnant lieu à des représentations graphiques erronées et équivoques qui finirent pourtant d'être acceptées même par la famille. – L'auteur rétablit le véritable contenu de l'octroi, d'une simplicité exemplaire: d'or à deux fasces d'azur.

La rubrique nécrologique rappelle le souvenir du savant chercheur Weyprecht-Hugo comte Rudt de Collenberg (1916–1994) qui avait maintes attaches à la Hongrie, inter alia celle de sa jeunesse passée au domaine de son aïeule Hongroise, en Transdanubie. Sa noblesse étrangère était-elle aussi reconnue officiellement en Hongrie. – Pour ce chercheur infatigable et hautement consciencieux, établi durant trois décennies à Rome, les Archives du Vatican n'avaient point de secrets. Ses découvertes ont su donner de nouvelles lumières à propos des relations médiévales du Royaume de Hongrie avec le Saint-Siège. Il a été lauréat d'un Prix et récipiendaire d'une Médaille de la Confédération internationale de généalogie et d'héraldique.

Le répertoire bibliographique présente le Festschrift Jenő Hári, élégant recueil qui doit sa belle qualité à ses coordonnateurs, Péter Dominkovits et Éva Turbulý. – Le Dr. Hári (1893–1986) a consacré sa vie entière aux recherches concernant sa ville natale, Sopron, dont il avait été le Chef d'archiviste municipal. Plus de 50 monographies marquent son activité, allant des généalogies aux corporations, et des monuments historiques aux analyses des testaments. Il nous a légué, en plus, des liasses de manuscrits inédits. – Quelque 20 amis et collègues lui rendent hommage par ce tome très soigné. Mentionnons en la contribution du Dr. Lajos Gecsényi, sur la famille ci-devant peu étudiée des Falussy, ainsi que l'étude de Péter Dominkovits qui présente les structures de la noblesse rurale dans le comitat de Sopron.

MM. László Kredics et László Solymosi présentent le terroir de l'évêché de Veszprém, de l'an 1524; *Urbarium episcopatus Veszprimiensis anno MDXXIV.*, document déjà connu, conservé aux archives de Vienne, en Autriche, mais sans jamais avoir été publié, ni encore moins analysé. Pourtant ce riche évêché – celui par excellence des reines de Hongrie – possédait d'importantes domaines, en six comitats au moins. Les registres publiés et commentés visent quatre villes, 71 villages et cinq alleux. Des glossaires et des esquisses géographiques rendent les textes vivants et accessibles.

La deuxième tranche de la revue bibliographique présente la catalogue valeur documentaire de deux expositions. L'exposition Bollwerk Forchtenstein donne les prémices d'histoire de la branche ducale de la famille Esterházy et celle de la Basse-Autriche. L'exposition Orden und Auszeichnungen im Jósa

András Muzeum, organisée en Nyireyháza, présente des morceaux valeur de plus élevées donnés par la collection de Kristóf Kállay.

Est décédé en Principauté de Liechtenstein l'ingénieur Henrik Stanislas Berczely (1909-1994), l'un des spécialistes des plus appréciées parmi les Hongrois expatriés. Chimiste de mines, de grande catégorie, il fit carrière en Amérique latine, puis en Suisse. Nulle activité culturelle de ses compatriotes ne lui était indifférente. Aussi fut-il, dès la recreation de notre revue scientifique, le tout premier mécène du Turul, portant le No 1 dans le Livre d'Or de nos donateurs. Nous partageons, émus et très sincèrement, le deuil de sa famille.

Le rubrique permanente des Questions et Réponses complète ce fascicule No 3 de 1994 du Turul.

Lettre ouverte à la Rédaction de TURUL

Comme je n'ai pu lire le *Résumé* de mon article sur la première génération de la famille Haggenmacher qu'après sa parution, je tiens à attirer votre attention sur un certain nombre d'erreurs et d'imprécisions auxquelles y sont glissées.

Dans les deux versions, française et allemande du résumé (*Zusammenfassung*) on lit des assertions qui ne figurent pas dans le texte de mon article et qui ne correspondent pas à l'histoire de l'industrie hongroise:

(les frères Haggenmacher) *"ont réussi à renouveler et à faire éclore le métier de meuniers resté archaïque en Hongrie en le transformant en une industrie moderne et compétitive."*

Or, en réalité l'avènement de la grosse meulerie date en Hongrie de la création, dans la première moitié du 19e siècle, de la Minoterie à cylindre József à Pest, fondée par le comte István Széchenyi, alors que Henrik et Károly (Heinrich et Karl) ne séjournent pas encore en Hongrie. L'épanouissement de la branche date des années 1860: on voit implanter en série les grandes minoteries à vapeur dont les deux établissements de Henrik. A cette époque, la minoterie hongroise jouit déjà d'une réputation notable. Cependant les inventions d'importance capitale de Henrik et Károly ne verront le jour que dans la décennie 70. Mais à la fin des années 1870 et au début des années 1880, la machine à cylindre de Mechwart et le plan-sichter de Haggenmacher assurent une notoriété mondiale à l'industrie minotière de Budapest.

"leurs génies rivalisaient au moyen d'inventions techniques..." „Le moulin à double cylindre, le tamis plat à place, favorisant grâce à la rentabilité ainsi accrue l'irruption du blé hongrois sur le marché international."

Or le sens correct du texte hongrois se résumerait ainsi: Leur rivalité en matière technique a contribué au développement de la minoterie hongroise. Alors que Henrik assura la productivité de ses propres moulins face à la concurrence en gardant le secret de ses machines à cylindre brevetées, Károly obtint une réputation mondiale par l'invention, rendue publique, du plan-sichter. Ces termes techniques devraient remplacer ceux impropres de moulin à double cylindre et tamis plat à place.

La datation relative à la famille Liechti n'est pas identique à celle du texte hongrois qui précise que les Liechti étaient apparus au début des années 1400 à Winterthur et devinrent, au fil des siècles, des horlogers de réputation européenne. Je cite la suite de mon article: „Leur tableau généalogique vérifié

commence par Laurentius Liechti et continue pendant douze générations à partir de la seconde moitié du 15e siècle jusqu'à 1857." Or dans la *Zusammenfassung* allemande on lit „...deren Mitglieder seit 1454 nachweisbar durch viele Generationen Uhrmacher waren..." Et la même donnée est fournie dans le *Résumé* français.

Le fait du consulat suisse de Henrik prête à équivoque: *"termina sa carrière publique comme consul"*. C'est qu'il fut consul pendant 40 ans, de 1872 à 1912, sans terminer par là sa carrière; 5 ans avant sa mort, il démissionna de cette fonction, vu son âge avancé.

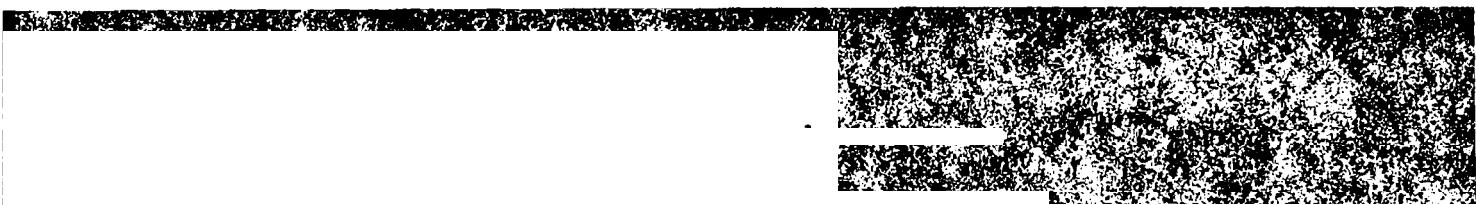
Pour plus de précision, je note que le consulat n'est pas seulement un bâtiment „sur l'une des artères principales de la capitale...", mais un palais classé monument au n° 52, avenue Andrassy.

Je tiens à préciser que, à l'opposé du *Résumé* et de la *Zusammenfassung*, Károly n'avait qu'une fondation en Hongrie: le foyer d'enfants BETHANIA.

Une grave erreur qui n'a rien à voir avec mon article, dit que *"la fortune industrielle de Henrik réussit à prendre le chemin de l'exil dès 1945 pour être reconstituée en d'autres pays plus heureux."* Je tiens à préciser que les trois Haggenmacher de Hongrie avaient pour propriété industrielle les actions du consortium Dreher-Haggenmacher. Or les actions de capital des principaux actionnaires furent bloquées. En lisant le texte français, on serait porté à croire que la valeur de cette part bloquée – en tant que propriété industrielle – a quitté la forêt des fabriques de Kőbánya et des hôtels de Budapest pour „s'exiler" en 1945 et être reconstruite „dans des pays plus heureux". Or en vérité les trois Haggenmacher avaient, jusqu'à l'étatisation, rempli les postes de directeur général, de directeur et de commissaire-censeur dans la société anonyme, avant de voir nationaliser tous leurs biens immobiliers, fonciers et industriels. Ils n'avaient donc rien à sauver et n'ont rien reconstitué: témoins les faits. Deux parmi les anciens propriétaires hongrois quittèrent le pays après la nationalisation, mais à des dates différentes, munis de passeports en règle, tandis que le troisième était resté derrière le rideau de fer.

Je vous prie de bien vouloir insérer ces rectifications au prochain numéro de Turul, en langues française et allemande.

Signé: Mme Zsuzsa Pekár-Haggenmacher

TARTALOM

1. Értekezések és önálló cikkek

Csapó György:	Az osztrolukai Osztroluczky család története	67
Deák Varga József:	Somogy megye városcímerei (a szerző heraldikai rajzaival)	75
Pekár Zsuzsa:	Haggenmacherek Magyarországon. II. és III. generáció. (Harmadik, befejező rész)	83
Soós Ferenc:	Kanstorffer János körmöcbányai kamaraispán címerleírásának és címerrajzának ellentmondásai	95

2. Kisebb rovatok

Weyprecht-Hugo Graf Rüdert von Collenberg 1916–1994 (V. Sz.)	98
---	----

Könyvismertetések

Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva. (Ism.: Érszegi Géza)	98
Kredics László-Solymosi László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium (Ism.: Érszegi Géza)	99
Perschy, Jakob Michael szerk.: Bollwerk Forchtenstein (Ism.: Pandula Attila)	99
Lakatos Sarolta: Rendjelek és kitüntetések a Jósza András Múzeumban (Ism.: Rainer Pál)	100

Hazai és nemzetközi hírek	101
Kérdezz-felelek rovat	102
Szerkesztőségi hírek, közlemények	97
Deutschsprachige Zusammenfassung (Nyári Zsigmond)	103
Résumé en français (Vajay Szabolcs)	105